

NYT FRA ROCKWOOL® FONDENS FORSKNINGSENHED

Oktober 2001

- **Gør-det-selv arbejdets omfang stiger igen: Analyse ved Søren Brodersen**
 - **En forskers kommentar til de udenlandske rapporter om danskernes uvilje mod fremmede: Hans Jørgen Nielsen**
 - **Den nye rapport fra Indenrigsministeriets Tænketaank om udlændinges integration i det danske samfund**
 - **Tre sagkyndige fra Finansministeriet om incitamenter på arbejdsmarkedet**
-

Introduktion til dette nummer

Af forskningschef Gunnar Viby Mogensen, Rockwool Fondens Forskningsenhed

Forskningsenhedens seneste Nyhedsbrev – fra juni måned i år – havde integrationen blandt indvandrere til Danmark i fokus. Bl.a. sammenfattede Nyhedsbrevet resultaterne, publiceret i august 2000, fra den interviewundersøgelse blandt 3.600 ikke-vestlige indvandrere i Danmark, som netop nu gentages med de samme svarpersoner – nøjagtigt to år efter den første interview i 1999.

Analyserne i rapporten fra august 2000 viste, at integrationen på arbejdsmarkedet hindredes både af forhold hos indvandrerne selv (som deres dårlige dansk kundskaber – der her for første gang er målt både ved indvandrerne egne svar og ved en vurdering foretaget af de tosprogede interviewere – svage sociale kontakter, og indvandrerkvindernes præference for at passe deres egne børn hjemme), og af problemer i det danske samfunds reaktion på den nye, store indvandring.

Det gælder formentlig – uden at dette er inddraget i analyserne – hele politikken over for indvandringens omfang og struktur, inkl. tilrettelæggelse af undervisningssystemet.

Men det gælder også, som analyserne faktisk viser det, problemer med de økonomiske incitamenter på arbejdsmarkedet, og med diskrimination.

Ingen af disse to faktorer kan udpeges som *den* vigtigste hæmning for integration – den vigtigste barriere er de dårlige dansk kundskaber – men de to faktorer *spiller* en

rolle, og de har jo altså set fra et politisk synspunkt den væsentlige egenskab, at de lader sig påvirke.

Nyhedsbrevet fra juni indeholdt en ajourføring med de senest foreliggende tal fra de offentlige registre.

Heraf kunne man bl.a. se, at beskæftigelsessituationen for de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere er blevet forbedret under de fortsat gunstige danske økonomiske konjunkturer i de seneste år, men arbejdsmarkedstilknytningen er stadig (i 1999) væsentligt ringere end for 15 år siden.

Forklaringen er både, at der er kommet flere indvandrere til, men også at indpasningen på arbejdsmarkedet er sket langsommere i 1980'erne og 1990'erne, end den gjorde i 1970'erne.

Juni-Nyhedsbrevets hovederinde var imidlertid at følge op på forsøget fra et forudgående Nyhedsbrev (i januar måned) ved at bede repræsentanter fra *andre* forskningsmiljøer kommentere problemstillinger fra indvandrerforskningen – startende med kultursociologen, lektor Mehmet Ümit Necef fra Syddansk Universitet, som repræsentant for de ikke-økonomiske forskningsmiljøer.

I juni måned fulgte vi så op med kommentarer fra tre nordeuropæiske forskningsmiljøer af nationaløkonomisk observans. Det gjaldt professor Nina Smith fra det århusianske center for forskning i social integration og marginalisering (CIM), professor Eskil Wadensjö fra Institutet för social forskning (SOFI) ved Stockholms Universitet, og professor Klaus F. Zimmermann, som med sit Institut für Zukunft der Arbeit (IZA) i Bonn nu i øvrigt sammen med os gennemfører en interviewing blandt de største

ikke-vestlige indvandrergrupper i Tyskland, med en anvendelse af et spørgeskema parallelt til det danske.

I det nu foreliggende Nyhedsbrev fortsætter vi med to bidrag også fra andre analysemiljøer til belysning af problemer omkring integrationen af indvandrere.

Lektor ved Institut for Statskundskab ved Københavns Universitet Hans Jørgen Nielsen har ganske vist gennem årene lagt hovedvægten i sin forskning på surveyundersøgelser af vælgeradfærd – bl.a. med den konsekvens, at han i 1999 sammen med bogens øvrige forfattere, modtog Dansk Selskab for Samtidshistorie Sven Henningsen-pris for værket Johannes Andersen, Ole Borre, Jørgen Goul Andersen og Hans Jørgen Nielsen. *Vælgere med omtanke*. Århus 1999.

Men derudover har han i Rockwool Fondens regi ud fra kvalitative samtaler analyseret tillidsforholdet mellem vælgere og politikere, befolkningens respekt for lovene og – sidst i 1999 – indvandrernes møde med det danske samfund og det danske arbejdsmarked.

Hans Jørgen Nielsens kvalitative samtaler med indvandrere er ikke blevet gentaget i indeværende (2001-) runde af undersøgelsen. Men Forskningsenheden har bedt ham om, med udgangspunkt i hans resultater fra 1999, at give en kommentar til den senere tids debat omkring nogle udenlandske rapporter med oplysninger om meget stærk uvilje hos den danske befolkning over for indvandrere. Det sker fra side 11.

Det andet bidrag fra andre analysemiljøer er den første rapport fra Indenrigsministeriets Tænketank, som sammenfattes – af Forskningsenhedens informationsmedarbejder og souschef Bent Jensen – fra side 15.

Herudover behandler Nyhedsbrevet to yderligere emnekredse, der ikke har været overbelyst i dansk samfundsforskning, men som står centralt i drøftelserne af velfærdssamfundets udvikling – incitamentsproblemerne på arbejdsmarkedet, og det reelle omfang af gør-det-selv-sektoren, som *også* belyses ved bidrag fra andre analysemiljøer.

Måling af incitamenter

Et af de mest markante træk ved udviklingen i dansk samfundsvidenskab i de seneste par årtier har muligvis været de kraftige bestræbelser på de nationaløkonomiske universitetsinstitutter på at hæve især det teoretiske niveau yderligere op imod den bedste internationale standard.

Bestræbelserne har efter nogle iagttageres mening så – måske specielt i det københavnske nationaløkonomiske miljø – efterladt ganske store, mere anvendelsesorienterede forskningsopgaver uløste, f.eks. omkring centrale em-

ner med tilknytning til arbejdsmarkedet, indkomstfordelingen og velfærdssamfundets udvikling i øvrigt.

Denne empiriske udfordring må så siges i vidt omfang at være blevet taget op af andre, f.eks. og nok især Det Økonomiske Råds Sekretariat, der har benyttet sin universitetslignende uafhængighed og sin prestige som ansættelsessted for kvalificerede unge økonomer til at fremlægge en lang række analyser af forskningsmæssig karakter, omkring samfundsmæssigt relevante emner.

Udfordringen må *også* siges at være blevet taget op af bl.a. Finansministeriet, Økonomiministeriet og Erhvervsministeriet.

Analyseafdelingerne herfra kan som dele af den politiskabende centraladministration ganske vist ikke være underlagt den videnskabelige forsknings betingelser, bl.a. om publiceringspligt, eller om ubetinget adgang til data-materialet for andre forskere. Men i flere tilfælde i de senere år er der i dette regi fremlagt veldokumenterede analyser på højt metodemæssigt niveau – f.eks. fra Økonomiministeriet om lavindkomstproblemer, og fra Finansministeriet om indkomstfordelingen.

Et tredje eksempel vedrører incitamentsproblemerne på arbejdsmarkedet, hvor Finansministeriet i Finansrederegørelsen fra maj måned 2001 med delvis nye beregningsforudsætninger har udvidet sigtet med de analyser, Forskningsenheden tidligere havde publiceret i et samarbejde med professor Nina Smith fra Handelshøjskolen i Århus.

Forskningsenheden selv vil formentlig inden alt for længe starte overvejelserne omkring metode m.v. i forbindelse med en ajourføring af de oprindelige resultater, der var indsamlet i 1996.

Det har derfor været nærliggende at anmode afdelingschef Per Callesen fra Finansministeriet og medarbejdere på de pågældende analyser om i den relativt korte form, Nyhedsbrevet her fordrer, at give deres synspunkter på målingsproblemerne m.v. i studier på dette emneområde, som jo ikke vil miste sin samfundsmæssige relevans foreløbigt. Per Callesens, Tove Birgitte Pedersens og Steen Jørgensens artikel bringes fra side 19.

Gør-det-selv arbejdet

Forskningsenheden har i forhold til Danmarks Statistik, hvor vi har adresse, måske nok primært kontakter omkring datakøb (og let adgang til et af landets bedste fagbiblioteker). Men hertil kommer muligheden for tæt kontakt med folk, der faktisk til daglig producerer tal af interesse for vores projekter – og, i heldige tilfælde, egentligt forskningsmæssigt samarbejde, typisk om de delemner, hvor den pågældende statistiker ofte nu engang er landets førende sagkyndige.

I den forstand har Nyhedsbrevets første bidrag (fra side 4) på én gang sit udspring i Danmarks Statistik, nemlig hos økonomen Søren Brodersen. Han har været ansat i Danmarks Statistik siden 1971, med parallel varetægelse af akademiske interesser bl.a. ved langvarigt medlemskab af redaktionsudvalget for det på nationalregnskabsområdet førende tidsskrift *Review of Income and Wealth*, og med et års studieophold ved Universitetet i Cambridge – og har i øvrigt siden 1991 været kontorchef i huset.

Men samtidig har det nu følgende bidrag om gør-det-selv sektoren sit udspring i de interesser for non-konforme

aspekter af det danske arbejdsmarked, som Forskningsenheden gennem årene har prioriteret højt, bl.a. gennem forsøg på at belyse dem empirisk – også hvad angår ”den sorte sektor”.

Søren Brodersen har siden starten været knyttet til arbejdet med at belyse målingsproblemer, omfang og struktur m.v. på specielt gør-det-selv arbejdets område, og det er altså resultatet af hans seneste nyudvikling og ajourføring på feltet, som bringes på de næste sider her i Nyhedsbrevet.

**Gunnar Viby
Mogensen og
Poul Chr.
Matthiessen**

**Mislykket
integration?**

Fra bogens indhold kan nævnes analyser af indvandrernes:

- integration på arbejdsmarkedet
- uddannelsesbaggrund
- forhold til det sociale system
- sundhedsforhold og brug af sundhedssystemet
- kriminalitetsmønstre
- behandling i pressen.

„Jeg synes, at analyserne og konklusionerne i denne bog klart understreger, at der er forskellige ting i den hidtidige måde at integrere på, som vi kan og skal gøre bedre (...). Den ”offentlige mening” – journalister, medieansvarlige og politikere – kunne have glæde af at læse analyserne og rapporten som helhed. Her er der en kilde til nuancering af virkeligheden“.

ØKONOMIMINISTER MARIANNE JELVED

Spektrum
220 sider

Illustreret

148 kr.

**Samtidig udsendes fra projektet
„Indvandrerne og deres levevilkår“:**

**Gunnar Viby Mogensen og
Poul Chr. Matthiessen (red.)**

med bidrag af Olaf Ingerslev, Claus Larsen,
Hans Jørgen Nielsen, Niels-Kenneth Nielsen,
Søren Pedersen, Marie Louise Schultz-Nielsen
og Eskil Wadensjö

**Integration i Danmark
omkring årtusindskiftet**

*Indvandrernes møde med arbejdsmarkedet og
velfærdssamfundet*

I denne bog fremlægges analyserne og data fra projektet i deres mest detaljerede form for den akademiske verden. Et appendiks redegør for projektets metodiske tilgange.

Om „Integration i Danmark“ skrev tidligere vismand, professor NINA SMITH i National-økonomisk Tidsskrift:

„Bogen er et kærkomment bidrag til den danske debat om indvandrere, bl.a. fordi den bygger på et meget værdifuldt statistisk materiale, der kan belyse mange påtrængende spørgsmål, der har været rejst i indvandrerdebatten i de senere år (...). Vil formentlig i de næste år komme til at fungere som opslagsbog for mange, der beskæftiger sig med dette emne (...). Der rejses nye problemstillinger, som hidtil ikke har været meget omtalt, men som utvivlsomt vil blive det i de næste år“.

Aarhus Universitetsforlag
488 sider

348 kr.

Stor stigning i gør-det-selv arbejdet på boligen

Af cand.polit. Søren Brodersen, Danmarks Statistik

Sammenfatning

Nye undersøgelser fra Rockwool Fondens Forskningsenhed viser en stor stigning i danskernes gør-det-selv (GDS) arbejde på boligen i løbet af de seneste 3-4 år. Udviklingen kan tilskrives en vækst i GDS-arbejdet med større forbedringer, mens de mindre reparationer og vedligeholdelse udgør en vigende del af GDS-arbejdet på boligen.

Samtidig viser undersøgelsen som noget nyt, hvad det er for typer af arbejde, der udføres på boligen, og hvem der udfører det. Det er malerarbejdet, som er det typiske GDS-arbejde, når der udføres mindre reparationer og vedligeholdelsesarbejder på boligen, mens det er en bred vifte af forskellige typer af større forbedringer, som husstanden selv udfører. Dog overlader man helst arbejde, der i særlig grad kræver specialværktøj og godkendelse, til fagfolk i form af håndværkerfirma. Det gælder f.eks. for installationer, der kræver vvs-arbejde.

Endelig bekræfter undersøgelsen en række resultater, som vi også har fundet ved tidligere undersøgelser, både om hvem, der i særlig grad udfører GDS-arbejde på boligen, og om det økonomiske motiv for at gøre det.

De nye undersøgelser

I november 2000 og igen i juni 2001 gennemførte Rockwool Fondens Forskningsenhed undersøgelser af danskernes gør-det-selv (GDS) arbejde på boligen i de foregående 12 måneder. Denne artikel afreporterer disse nye undersøgelser.

Begge undersøgelser af GDS-arbejdet er foretaget i sammenhæng med undersøgelser af det sorte arbejdes omfang, som publiceres senere. GDS-spørgsmålene tjener i den forbindelse som overgang til de mere følsomme

spørgsmål om det sorte arbejde. I lighed med tidligere blev de gennemført i sammenhæng med Danmarks Statistiks omnibusundersøgelser, og de omfattede hver knap 1000 interviews.

De forholdsvis beskedne stikprøver betyder, at detaljerede analyser af materialet fra hver enkelt af de to undersøgelser er udelukket. I den såkaldte logistiske regressionsanalyse nedenfor af forskellige befolkningsgruppers tilbøjelighed til GDS-arbejde er de to seneste datasæt derfor analyseret under et. De nærmere detaljer om stikprøve, databehandling mv. er beskrevet i Teknisk note nr. 6, der kan fås ved henvendelse til Forskningsenheden.

I begge undersøgelser er anvendt samme spørgsmålsformulering som i tidligere GDS-undersøgelser fra Forskningsenheden. Resultaterne fra disse har senest været publiceret i *Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed* nr. 6: Juni 1998. Derudover har vi gentaget spørgsmål om, hvorfor husstandene udfører GDS-arbejde, som sidst har været stillet i 1993/94. Nogle helt nye spørgsmål om karakteren af det udførte arbejde på boligen er medtaget i undersøgelsen, som blev gennemført i juni 2001, og som altså dækker 12-måneders perioden juni 2000 til maj 2001, herefter refereret til som 2000/2001 undersøgelsen.

Hvorfor gør-det-selv undersøgelser?

En grundlæggende årsag til at interessere sig for GDS-arbejdet ligger i udviklingen af velfærdssamfundet med dets høje niveau af offentlige ydelser og skatter. Dette har betydet, at den enkeltes økonomiske tilskyndelse for arbejdsudbud på det organiserede arbejdsmarked er blevet svækket i forhold til udbud af sort arbejde eller hjemlige sysler, som fx GDS-arbejde.

En sådan overflytning af en række reparations- og håndværksmæssige ydelser fra den markedsdækkende del af økonomien til husholdningernes GDS-sektor betyder, at der er fulgt et samfundsmæssigt effektivitetstab i kølvandet på de højere skatter. Derfor er det af interesse at følge fænomenet løbende.

Kombinationen af de høje skatter og den lønudjævning, der har fundet sted mellem forskellige grupper på arbejdsmarkedet, har betydet, at de fleste skal arbejde fire timer eller mere ekstra for at betale en håndværkertime inklusive moms fra et organiseret firma. Dette har vi i tidligere undersøgelser eksemplificeret med lægen, der i stedet for at arbejde ekstra på hospitalet haster hjem til vedligeholdelsesopgaver på boligen. Selv om han som GDS-aktiv bruger dobbelt så megen tid på et stykke arbejde, som en professionel håndværker ville bruge, får han alligevel væsentligt mere tid tilovers til andre sysler, end hvis han med beskattet overtidsbetaling skulle tjene til håndværkerregningen ved at udføre ekstra operationer på hospitalet.

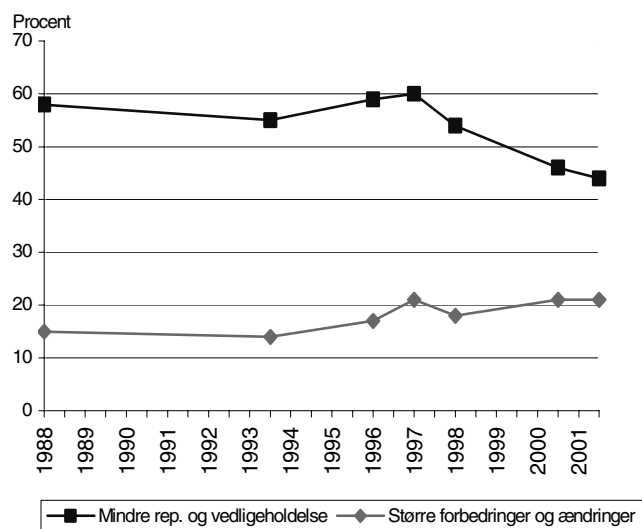
Også langt uden for fagøkonomernes snævre kreds interesserer man sig for disse virkninger af skattesystemets indretning, hvad presseomtalen af de senere måneders politiske debat klart afspejler. Ønsket om at nedbringe skatten af den sidst tjente krone kædes i debatten hyppigt sammen med forventninger om, at dette skulle kunne øge de erhvervsaktives arbejdsudbud. Dermed vil der være givet et bidrag til at løse de balanceproblemer i økonomien, som opstår med de kommende års forventede mangel på arbejdskraft og stigende antal pensionister.

Resultaterne

Over en ti-års periode 1988-1997 oplyser knap 60 pct. af de adspurgte personer i fire gennemførte undersøgelser, at de har fået udført mindre reparations- og vedligeholdelsesarbejder – af et firma, eller en ”sort håndværker”, eller de har gjort arbejdet selv. Derefter falder andelen, og i juni 2001 angiver kun 45 pct. at have fået udført noget sådant arbejde i den seneste 12-måneders periode, jf. figur 1. Denne tendens gør sig ikke gældende for de større forbedringer. I de nye undersøgelser fra november 2000 og juni 2001 er det 21 pct., som angiver at have fået udført større forbedringer, hvilket er højere end i de foregående undersøgelser med undtagelse af undersøgelsen fra 1997, hvor det også var 21 pct., der havde fået udført større forbedringer.

Det er forventet, at omfanget af større forbedringer af boligen i form af renovering, om- og tilbygning vil have et større omfang i perioder med en gunstig udvikling i samfundsøkonomien. Lige som det gælder for varige forbrugsgoder (biler, fjernsyn, hårde hvidevarer osv.), vil en gunstig økonomi og positive forventninger til de kommende års økonomiske udvikling ofte være en udløsende faktor for eventuelt længe nærede ønsker om boligforbedringer og herunder renovering af de dele af boligen, som i dag virker utidssvarende og nedslidte. Det gælder fx i høj grad for køkkener og badeværelser i en stor del af de boliger, som blev opført i de meget hektiske år for boligbyggeriet i slutningen af 60’erne og første del af 70’erne. Det er på den baggrund ikke overraskende, at niveauet for større forbedringer af boligen i 2000 og 2001 fortsat ligger på et højt niveau. Dertil kommer, at lånevilkårene har været gunstige i sidste del af 90’erne, og fortsat er præget

Figur 1: Andel, som svarer bekræftende på spørgsmålet, om de inden for de sidste 12 måneder har fået udført reparationer eller forbedringer af boligen.

af forholdsvis lave lånerenter på fx realkreditlån, som husstandene i takt med de stigende ejendomspriser har fået plads til flere af inden for ejendommens friværdi.

Den relativt høje andel, som angiver, at de inden for de seneste 12 måneder har fået udført større forbedringer mv., skal også ses i sammenhæng med det betydelige omfang, som udbedring efter stormskaderne i december 1999 har haft. Disse udbedringer har skønsmæssigt haft en værdi på op mod 15 mia. kr. (skadeserstatninger er alene opgjort til ca. 12 mia. kr.), og har strakt sig over hele år 2000. Det betyder, at både undersøgelsen i november 2000 og juni 2001 er påvirket af denne ekstraordinære udbedrings- og forbedringsaktivitet. Dertil kommer, at det er nærliggende at antage, at når man alligevel skulle i gang med at udbedre stormskader, har man ofte kædet det sammen med udførelse af længe ønskede forbedringer på boligen. Det store pres på byggebranchen, som skyldtes stormskader kombineret med i øvrigt forholdsvis gode konjunkturer, fik, som omtalt i dagspressen, i et vist omfang forsikringsselskaberne til at udbetale erstatninger direkte til husstandene selv. Disse kunne så vælge om de ville vente på at få håndværkerfirmaer til at lave arbejdet, eller om de ville udføre noget – eventuelt det hele – af arbejdet selv. Alt i alt er der en klar effekt på de større forbedringer mv. af boligen, mens andelen af husstande, som angiver at have fået udført mindre reparationer og vedligeholdelsesarbejder, viser fortsat fald.

At der er en faldende andel af interviewpersoner, der svarer bekræftende på spørgsmålet, om der er udført mindre reparationer og vedligeholdelsesarbejder på boligen inden for de sidste 12 måneder, kunne hænge sammen med det høje niveau for større forbedringer, som har været gældende i sidste halvdel af 90’erne. Hvad der el-

lers var blevet et mindre reparations- eller vedligeholdelsesprojekt, indgår måske i et større renoveringsprojekt, og nyligt gennemførte renoveringsprojekter overflødiggør for en tid nogle af reparations- og vedligeholdelsesarbejderne.

Bag de skitserede bevægelser ligger en forskellig udvikling for ejere og lejere over den betragtede 13 års periode siden 1988. Dengang svarede ca. en tredjedel af ejerne og halvdelen af lejerne, at de hverken havde fået udført mindre vedligehold og reparationer eller større forbedringer i løbet af de seneste 12 måneder, jf. tabel 1. I juni 2001 svarer stadigvæk ca. en tredjedel af ejerne, at de ingen arbejder har fået udført på boligen, mens andelen for lejerne er vokset jævnt gennem perioden, og nu udgør tre fjerdedele.

Tabel 1: Andel af ejere og lejere, som i seneste 12 måneders periode hverken har fået udført mindre reparationer eller større forbedringer. Pct.

	Ejere	Lejere	I alt
1988	30	48	37
1993/94	31	53	40
1996	27	53	35
1997	21	56	30
1998	25	63	35
2000	30	71	40
2001	30	75	41

Anm.: Årstallene angiver tidspunktet for undersøgelsen gennemførelse, mens de følgende tabeller angiver den omtrentlige dækkede periode.

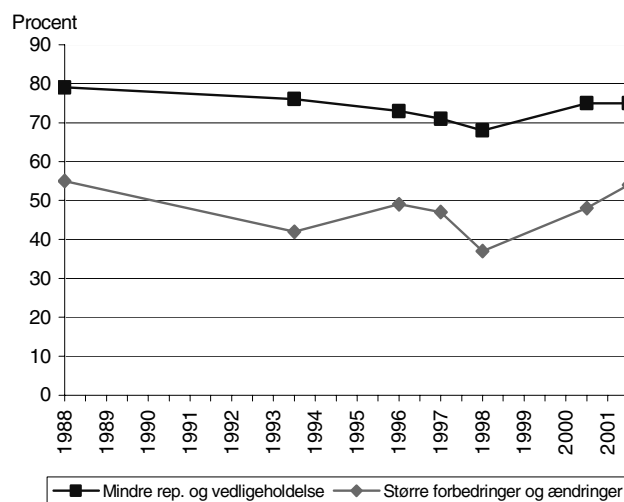
Tallene kan ikke umiddelbart tages som udtryk for, at lejerboligerne ikke vedligeholdes i samme omfang som ejerboligerne, eller at de i stigende omfang ikke bliver vedligeholdt eller forbedret. For det første påhviler den ydre vedligeholdelse ejer af udlejningsboligen, og for det andet sker der i lejerboliger en betydelig indre vedligeholdelse finansieret af beløb hensat på vedligeholdelseskonti. Disse beløb vil hyppigt blive anvendt i forbindelse med fra-/indflytning, og disse arbejder vil derfor næppe blive medregnet, når interviewpersonerne besvarer vores undersøgelse. Samtidig er der i den betragtede 13 års periode sket et fortsat skred i retning af omdannelse af lejerboliger til andels- og ejerboliger, hvilket betyder, at en stigende andel af lejerboligerne findes i den almenlystige sektor. Desuden udgør ydergrupper som helt unge og ældre en stigende andel af den tilbageværende lejergruppe, dvs. grupper, som må formodes at gennemføre reparations- og vedligeholdelsesarbejder i mindre omfang.

Gør-det-selv

Ser man på, hvor stor en andel husstanden selv har udført, angiver interviewpersonerne i de seneste to undersøgelser, fra november 2000 og juni 2001, at de selv laver 75 pct. af arbejdet med mindre reparationer og vedligehold og henholdsvis 48 pct. og 54 pct. af større forbedringer,

jf. figur 2. Dette er markant højere end i 1997- og 1998-undersøgelserne, men på niveau med tidligere målinger i 90'ernes første halvdel. Det er dog fortsat lavere end i målingen fra 1988. At husstanden udfører en stigende andel selv – og nu i mindst samme omfang som midt i 90'erne – betyder ikke, at håndværkerne behøver at opleve, at der er blevet mindre at lave til dem, hvis der alt i alt bliver lavet mere arbejde på boligen.

Figur 2: Andelen af reparationer og forbedringer af boligen som er udført af husstanden selv.

Interviewpersonernes udsagn om voksende GDS-indsats underbygges i øvrigt af Danmarks Statistiks indeks for detailomsætningen i byggemarkeder. Fra 1994 til 2000 viser indekset en stigning på 66 pct. i omsætningen i årets priser, hvilket svarer til skønsmæssigt ca. 50 pct. stigning i de omsatte mængder. Den stigende GDS-aktivitet har tilsyneladende sat sine gunstige spor hos byggemarkederne.

Samtidig med at interviewpersonerne i de seneste to undersøgelser angiver, at husstanden selv udfører en større andel af vedligeholdelses- og forbedringsarbejdet på boligen, end det har været tilfældet gennem sidste del af 90'erne, angiver en svagt stigende andel, at de overvejende udfører arbejdet med mindre reparationer og vedligehold for at spare penge, jf. tabel 2. Denne gruppe oplyser, at de selv udfører en faldende andel af arbejdet, og i de to seneste undersøgelser er andelen faldet til ca. 80 pct. Det skal sammenholdes med, at de øvrige husstande, som overvejende eller delvist gør det af lyst eller af andre årsager, i de tre undersøgelser, hvor spørgsmålet har været stillet, nogenlunde stabilt angiver at udføre ca. 90 pct. af dette arbejde på boligen. Dette umiddelbart overraskende resultat er egentligt ganske logisk – laver man overvejende GDS-arbejde for at spare penge, vil man

være tilbøjelig til at betale sig fra så meget som økonomisk muligt.

Tabel 2: Andelen af husstande, der selv har udført mindre reparationer overvejende for at spare penge og andelen af dette arbejde, de selv udfører. Pct.

	Andel af arbejdet udført af husstanden		
	Andel, der angiver: Overvejende for at spare penge	Angiver: Overvejende for at spare penge	Angiver: Overvejende eller delvist kan lide det
1993	22	87	90
2000	24	81	87
2000/2001	25	79	89

Beregning af den samlede værdi af gør-det-selv arbejdet

For at kunne sætte GDS-arbejdet ind i en samfundsøkonomisk ramme er den samlede værdi af danske husstandes GDS-arbejde beregnet med udgangspunkt i svar fra interviewundersøgelserne. Vi har spurgt de interviewpersoner, som har oplyst, at husstanden har fået udført mindre reparationer eller større forbedringer af firma efter regning, om udgiften til mindre reparationer henholdsvis større forbedringer. Ved at kombinere disse oplysninger med firma- og GDS-andelene og det arbejde, der er udført af andre uden regning, er der i lighed med tidligere undersøgelser fra Rockwool Fondens Forskningsenhed beregnet værdier af både GDS-arbejde og arbejde udført af andre uden regning. Metoden er beskrevet i *Work Incentives in the Danish Welfare State* fra 1995, jf. litteraturlisten.

Analysen hviler selvsagt på en række forudsætninger, hvoraf de tre væsentligste er følgende: For det første, at vi gennem interviews er i stand til at måle de faktiske udgifter til arbejder udført af firma efter regning eller andre uden regning nogenlunde præcist. For det andet, at interviewpersonerne er i stand til at give et rimeligt skøn over, hvor stor en andel af arbejdet, der er udført af firma, som GDS-arbejde eller af andre uden regning. Endelig er den tredje og ikke mindre kritiske forudsætning, at værdien af GDS-arbejdet for de husstande, som angiver at have udført arbejdet 100 pct. selv, alt i alt svarer niveaumæssigt til de tilfælde, hvor husstanden angiver, at arbejdet er udført 100 pct. af firma med regning.

Det første punkt kan belyses ved ikke offentliggjort materiale fra Danmarks Statistiks forbrugsundersøgelser, som vi har fået adgang til. Det drejer sig om oplysninger vedrørende 1994 og 1998. Oplysningerne er indsamlet gennem regnskabsbøger, som de udvalgte husstande fører i en kortere periode, og detaljerede interviews for den seneste årsperiode. Man har beregnet det samlede omfang af husstandenes udgifter til håndværkere inklusive materialer på grundlag af svar fra i alt ca. 3.000 husstande fordelt over hver af de to tre-års perioder 1993-95 og 1997-1999. Det er på dette grundlag, man har beregnet udgifterne i henholdsvis 1994 og 1998. Der sondres mel-

lem reparationer og vedligeholdelse på den ene side og udgifter af investeringskarakter på den anden side. Sidstnævnte dækker over udgifter til ombygning, tilbygning mv., som forøger værdien af boligen.

Vi har sammenlignet Danmarks Statistiks resultater med resultaterne fra Forskningsenhedens undersøgelser fra 1993/1994 og marts 1998. Disse undersøgelser dækker altså begge en 12-måneders periode, som falder i første halvdel af de tre-års perioder, som de to forbrugsundersøgelser er indhentet for, jf. tabel 3. For både 1994 og 1998 er der tale om en fin overensstemmelse mellem de to undersøgelser, som er helt uafhængige af hinanden, og som anvender meget forskellige metoder. Kun i 1994 er der forskelle mellem de to undersøgelser på over 10 pct., hvilket gælder for "mindre reparationer" og "større forbedringer" taget hver for sig. Afvigelserne mellem de to undersøgelseres resultater har forskelligt fortegn i de to udvalgte år, og resultaterne giver derfor ikke anledning til at formode, at den ene metode giver systematisk forskellige resultater fra den anden.

Tabel 3: Udgifter til håndværkere/firma og til andre uden regning i 1994- og 1998-priser. Mia. kr.

	Mindre rep. og vedligeholdelse	Større forbedringer og ændringer	I alt
RFF 1993	3,5	8,6	12,1
DST 1994	4,2	7,3	11,5
Difference	(-0,7)	(1,3)	(0,6)
RFF 1997	5,4	20,1	25,5
DST 1998	5,5	20,6	26,1
Difference	(-0,1)	(-0,5)	(-0,6)

Ann. Sammenligningen er nærmere beskrevet i Teknisk Note nr. 6 2001.

Den første vigtige forudsætning synes således bekræftet af den fine overensstemmelse mellem målingen af de faktiske udgifter til firma og andre uden regning i Danmarks Statistiks Forbrugsundersøgelser og Forskningsenhedens GDS-undersøgelser. Den overraskende gode overensstemmelse mellem disse uafhængige og metodemæssigt forskellige undersøgelser er konstateret to gange i løbet af 1990'erne med fire års mellemrum og med ret betydelige udsving i værdiniveauet for større forbedringer og ændringer af boligen.

Det andet punkt, om husstandene kan angive andelene korrekt i de tilfælde, hvor arbejdet delvist er udført af firma, af husstandene selv eller af andre uden regning, vil formentlig være ganske krævende at belyse.

Det tredje punkt er derimod belyst i undersøgelsen fra juni 2001, hvor vi har spurgt om typen af det udførte arbejde på boligen. Svarene på disse spørgsmål viser ikke nogen tendens til, at husstandene i markant større omfang overlader de virkeligt store forbedringer til udførelse af håndværkerfirma, jf. nedenfor.

Sammenholdes disse nye resultater med de over en længere årrække fundne værdier for arbejder på boligen, fremstår den her anvendte metode efter vores opfattelse som robust og velegnet til at give pålidelige niveauer. Vi har fundet meget stabile værdier for mindre reparationer og vedligeholdelse samt makroøkonomisk forklarlige bevægelser i værdien af større forbedringer og ændringer af boligen. De to seneste danske undersøgelser støtter fint denne vurdering.

Stor stigning i gør-det-selv arbejdet

Den samlede værdi af de arbejder på boligen, som husstandene har fået udført – af firmaer, ”sorte håndværkere” eller som gør-det-selv – viser en kraftig stigning fra et niveau på knap 60 mia. kr. i undersøgelserne fra 1995/96 og 1997 til undersøgelsen for 2000, hvor værdien af det samlede arbejde er opgjort til 73 mia. kr., jf. tabel 4 og tabel 5. I undersøgelsen et halvt år senere, som altså dækker perioden 2000/2001, er værdien igen faldet noget tilbage, men er med en samlet værdi på 64 mia. kr. fortsat klart højere end undersøgelserne fra sidste halvdel af 90’erne. Der er en modsat rettet udvikling for de mindre reparationer og vedligehold, som udviser samme faldende tendens, som andelen af hustande, der angiver at have fået udført denne type arbejde inden for de seneste 12 måneder.

Det er således de større forbedringer og ændringer af boligen, som trækker den samlede værdi kraftigt op i de seneste to undersøgelser. Denne udvikling skal ud over den generelle konjunkturudvikling, som nævnt, ses på baggrund af de omfattende bygningsskader efter stormen i december 1999. Det tog det meste af år 2000 at udbedre disse skader, der som nævnt er vurderet til at være op mod 15 mia. kr. Begge de seneste undersøgelser er således påvirket af denne særlige omstændighed. Undersøgelsen for 2000 er påvirket i fuldt omfang, mens den seneste undersøgelse kun har den sidste del af udbedringen af stormskader med. Dette ligger godt i tråd med, at den samlede værdi af arbejder på boligen også er faldet ca. halvvejs tilbage til det tidligere niveau.

Tabel 4: Den samlede værdi af mindre reparationer og vedligeholdelse af boligen. 2000-priser. Mia. kr.

	1987	1993	1995/ 1996	1997	2000	2000/ 2001
Firma efter regning	3,9	4,6	4,9	5,6	4,3	3,9
Husstanden selv (GDS)	16,1	17,4	17,2	14,7	14,4	10,0
Andre uden regning (sort)	1,1	0,7	0,7	1,0	0,6	0,5
I alt	21,1	22,7	22,8	21,3	19,3	14,4

Udviklingen i GDS-arbejdet har siden midten af 90’erne været præget af en faldende tendens for mindre reparationer og vedligeholdelsesarbejder, mens de større forbed-

Tabel 5: Den samlede værdi af større forbedringer og ændringer af boligen. 2000-priser. Mia. kr.

	1987	1993	1995/ 1996	1997	2000	2000/ 2001
Firma efter regning	5,7	10,0	17,7	21,0	24,1	20,4
Husstanden selv (GDS)	7,6	7,7	17,2	13,9	26,8	26,7
Andre uden regning (sort)	1,5	0,6	1,6	1,4	3,0	2,6
I alt	14,8	18,3	36,5	36,3	53,9	49,7

ringer og ændringer af boligen viser en særdeles kraftig stigning. Værdien af det samlede GDS-arbejde udgør efter vores beregninger ca. 40 mia. kr. i år 2000 og er således noget højere end det hidtil højeste målte niveau fra midt i 90’erne. Den seneste undersøgelse, som altså dækker 2. halvår 2000 og 1. halvår 2001, viser et vist tilbagefald mod dette niveau, hvilket skyldes et fald for de mindre GDS-arbejder. Værdien af de større GDS-arbejder er på samme niveau i de to seneste undersøgelser, hvilket i høj grad må tilskrives de større andele af de større forbedringer og ændringer af boligen, som husstandene i navnlig den seneste undersøgelse angiver selv at have udført.

Alt i alt er der altså over de senere år tale om en særdeles kraftig stigning i det samlede GDS-arbejde, som i de seneste to undersøgelser værdimæssigt (inklusive materialer og moms) ligger i niveau 35-40 mia. kr. Denne stigning er som nævnt navnlig trukket af en kraftig stigning i de større GDS-projekter. I et senere afsnit vil vi uddybe, hvad det nærmere er for typer af GDS-projekter, husstandene giver sig i kast med, men allerede i denne sammenhæng er det værd at notere sig den forskellige udvikling i de mindre og vedligeholdelsesprægede arbejder og i de større forbedringer og ændringer af boligen, som er sket over de 13 år, som vores målinger dækker.

I 1987 udgjorde værdien af GDS-arbejder i form af mindre reparationer og vedligeholdelse det dobbelte (16,1 mia. kr. mod 7,6 mia. kr.) af værdien af GDS-arbejdet med større forbedringer og ændringer af boligen, men i 2000/2001 er forholdet det stik modsatte (nemlig 10 mia. kr. mod 26,7 mia. kr.). GDS-arbejdet med større forbedringer og ændringer er nu værdimæssigt set mere end dobbelt så omfattende som de mindre reparationer og vedligeholdelse. Denne udvikling må ud over de særlige behov for hovedreparationer, som stormskaderne som ovenfor nævnt medførte, ses på baggrund af både en udvikling i retning af mere GDS-venlige byggematerialer og redskaber og den større bevidsthed og viden om mulighederne for selv at udføre arbejdet, som bl.a. fjernsynets meget populære GDS-udsendelser har bidraget til.

De nye danske undersøgelser viser et højere absolut niveau for værdien af GDS-arbejder på boligen (inklusive materialer) i 2000 end i nogen tidligere undersøgelse. Vi

har beregnet den samlede værdi af dette GDS-arbejde til ca. 40 mia. kr., men med en faldende tendens i undersøgelsen, der dækker 12 måneders perioden juni 2000 – juni 2001. Det svarer til omkring tre pct. af BNP og ligger helt i tråd med de ca. tre pct., vi fandt for 1995/96. Værdien af det samlede GDS-arbejde har vi omregnet til det antal fuldtidsbeskæftigede, som yderligere skulle ansættes i bygge- og anlægsbranchen, hvis arbejdet i stedet skulle udføres af firma efter regning, dvs. inkl. moms. Beregningen er udført ved hjælp af såkaldte input – output koefficienter, der udtrykker, hvor mange flere beskæftigede der vil være i byggebranchen for hver million kroners ekstra efterspørgsel. Sådanne koefficienter beregnes årligt af Danmarks Statistik. Beregningerne viser for 2000 et jobindhold i det danske GDS-arbejde på godt og vel 50.000 fuldtidsjob og lidt færre i 2000/2001. Det svarer til, at der for hver tusinde danskere i alderen 18-70 år udføres GDS-arbejde på boligen svarende til 12-14 fuldtidsjob. Beregningerne er nærmere beskrevet i den ovenfor nævnte Teknisk Note nr. 6.

Hvem laver GDS- arbejdet?

Som ved de tidligere undersøgelser fra Rockwool Fondens Forskningsenhed peger resultaterne fra de seneste undersøgelser på, at omkring 90 pct. af GDS-arbejdet udføres af husstande, der bor i en bolig, de selv ejer, jf. tabel 6. Dette skal sammenholdes med, at omkring 60 pct. af samtlige husstande bor i ejerbolig (inklusive andelsboliger). At GDS-arbejdet helt overvejende udføres af ejere af egen bolig, skal navnlig ses i sammenhæng med to forhold: Ejernes ansvar for både den ydre og den indre vedligeholdelse af deres bolig og deres muligheder for direkte at kunne kapitalisere værdien af god vedligeholdelse og forbedringer ved salg af boligen. Vi har af den grund henført andelsboliger til ejerboligerne.

Tabel 6: Værdi af ejeres og lejes GDS-arbejde 2000 og 2000/2001. Mia. kr.

	Mindre reparatio- ner	Større forbed- ringer	I alt	Pct.
2000				
Ejere	11,6	25,4	37,0	89,8
Lejere	2,8	1,4	4,2	10,2
2000/2001				
Ejere	8,4	25,3	33,7	92,1
Lejere	1,5	1,4	2,9	7,9

Det forhold, at langt flere husstande og personer bor i ejerboliger end i lejerboliger, har vi ”renset” for ved en statistisk test, som i lighed med tidligere danske undersøgelser viser en statistisk klart større tilbøjelighed i førstnævnte gruppe til at udføre GDS-arbejde. For at gøre testen sikrere har vi analyseret svarene fra de to seneste undersøgelser under et. Der er testet på sandsynligheden for at svare bekræftende på, om interviewpersonens *husstand* har udført GDS-arbejde (mindre reparationer og større forbedringer hver for sig), mens de forklarende

karaktistika alle er knyttet til interviewpersonen. Det kunne være forklaringen på, at køn – i lighed med foregående undersøgelser – ikke giver statistisk sikre udslag for hverken mindre reparationer og vedligeholdelse eller større forbedringer.

Derimod er alder en statistisk sikker faktor for de større forbedringer: Med stigende alder falder sandsynligheden for at udføre denne type GDS-arbejde. Men i modsætning til tidligere danske undersøgelser er alder ikke længere en udslagsgivende faktor for de mindre reparationer og vedligeholdelsesarbejder. Boligformen spiller derimod en rolle for GDS-hyppigheden både for mindre reparationer og større forbedringer: Svarpersoner, der bor i hus, svarer med statistisk sikkerhed hyppigere bekræftende på GDS-spørgsmålet end svarpersoner, der bor i lejlighed. Svarpersonens ægteskabelige status spiller i modsætning til tidligere undersøgelser ikke nogen statistisk sikker rolle, mens antallet af børn er en statistisk sikker faktor for større forbedringer af boligen: Jo flere børn i husstanden, jo større er sandsynligheden for større GDS-projekter.

For selvstændige, faglærte og ufaglærte arbejdere og personer permanent ude af erhverv er der i denne undersøgelse fundet signifikant mindre sandsynlighed for at udføre mindre reparationer og vedligeholdelsesarbejder end hos andre stillingsgrupper. Det lidt overraskende resultat for faglærte arbejdere skal formentlig ses i sammenhæng med højkonjunkturen i byggeriet, som levner denne gruppe mindre tid til arbejde på egen bolig. For større forbedringer af boligen er den personlige bruttoindkomst nu en signifikant faktor, idet sandsynligheden for at svare bekræftende på, om der er udført større forbedringer med GDS-arbejde involveret, stiger med stigende indkomst.

Hvilke typer arbejde udføres?

Over halvdelen af samtlige reparations- og vedligeholdelsesarbejder på boligen udføres 100 pct. som GDS-arbejde, mens det kun gælder for knap en tredjedel af de større forbedringer og tilbygninger mv. Der er altså en markant forskel på, om man overhovedet har brug for en håndværker alt efter omfanget af arbejdet på boligen. Men er der også en forskel på, hvad man overlader til håndværkerfirma, eller hvad man selv klarer helt og holdent inden for hver af disse to hovedkategorier af arbejder? Det er belyst nærmere i tabellerne 7 og 8, som viser resultater fra undersøgelsen i juni 2001, hvor vi for første gang spurgte nærmere om, hvilken type arbejde der var blevet udført. Der var tale om åbne spørgsmål, som efterfølgende er blevet kategoriseret.

Blandt de husstande, som angiver, at de har klaret de mindre reparations- og vedligeholdelsesarbejder helt og holdent selv, er det i ca. to ud af tre tilfælde malerarbejde, der er blevet udført, jf. tabel 7. Er reparations- og vedligeholdelsesarbejdet derimod alene udført af håndværkerfirma, er det kun hvert femte af de nævnte arbejder, der er

malerarbejde. Arbejder, som i særlig grad kræver specialværktøj, og hvor sikkerhedskravene er store, udgør derimod en relativt større andel i denne gruppe. Omkring 40 pct. af de arbejder, som husstande, der overlader alt arbejdet til firma, har fået udført, falder i grupperne reparation af hvidevarer, el-arbejde samt vvs-arbejde, reparation af fyr mv. Disse arbejder udgør kun 5 pct af arbejderne hos husstande, der laver det hele selv.

Tabel 7: Forekomsten af forskellige typer mindre reparationer og vedligeholdelsesarbejder, der er udført på boligen inden for de seneste 12 måneder, juni 2001. Pct.

	100 pct. firma	100 pct. GDS	Øvr. kombinationer
Male og tapetsere	21	63	38
Gulvafhøvling, rep. af vinduer og døre	10	7	13
Murerarb. og rep. på mur	3	6	7
Renoveringsarb., køkken, bad m.v.	6	7	9
Rep. af hvidevarer, el-arb.	10	0	4
Rep. af tag, lofter, skabe, tømrerarb.	14	10	10
vvs-arb., fyr, brændeovn	29	5	17
Lægge fliser, andet og uoplyst	8	2	5
I alt	100	100	100
Antal	63	352	199

Anm. Der var kun 9 tilfælde, hvor arbejdet var udført 100 pct. af "andre uden regning". Denne gruppe er derfor ikke medtaget i tabellen.

Blandt de større forbedringer er det kategorien nyt tag, lofter, skabe og tømrerarbejde, der med ca. 20 pct. er den hyppigste uanset hvem, der udfører arbejdet. Når denne gruppe fylder så relativt meget, kan det hænge sammen med større udbedringer i forbindelse med stormskader, hvad nogle interviewpersoner direkte angiver.

Også for de større forbedringer er der blandt dem, som overlader det hele til et firma, en relativt større forekomst af de udprægede specialarbejder såsom nyt badeværelse og vvs-arbejde, nyt fyr mv. Derimod er der blandt dem, som udfører det hele selv, en relativt høj forekomst af grupperne nyt køkken og om- og tilbygning, mens renovering i øvrigt forekommer relativt hyppigere blandt arbejder udført af firma. Man kan derfor ikke sige, at der blandt de mest omfattende af de større forbedringer er en relativt overvægt af arbejder udført 100 pct. af firma, hvilket kunne have givet anledning til en overvurdering ved værdiansættelsen af GDS-arbejdet ud fra betalingen til firma med regning.

Det fremtidige arbejde

Rockwool Fondens Forskningsenhed har i løbet af de seneste tre år gennemført undersøgelser af GDS-arbejdet i en række lande efter metoder, der helt svarer til de danske undersøgelser. Der er således gennemført undersøgelser i Sverige (afrapporteret i *Nyt fra Rockwool Fondens*

Tabel 8: Forekomsten af forskellige typer større forbedringer, der er udført på boligen inden for de seneste 12 måneder, juni 2001. Pct.

	100 pct. firma	100 pct. GDS	Øvr. kombinationer
Male og tapetsere	10	8	9
Gulvafhøvling, rep. af vinduer og døre	12	12	10
Murerarb. og rep. på mur	7	9	7
Nyt køkken, udbedring	6	13	9
Nyt bad, udbedring	11	4	10
Renovering og modernisering i øvrigt	12	5	10
Ombygning og tilbygning	6	14	8
Nyt tag, lofter, skabe, tømrerarb.	23	21	20
vvs-arb., fyr, brændeovn	10	5	9
El-arb. fliser, andet og uoplyst	4	8	10
I alt	100	100	100
Antal	83	99	133

Anm. I ingen tilfælde er det angivet, at arbejdet er udført 100 pct. af "andre uden regning".

Forskningsenhed nr. 6: Juni 1998), Norge og England, mens der foregår dataindsamling i Tyskland. Der har ikke været offentliggjort resultater om GDS-arbejdet fra de tre sidstnævnte undersøgelser. Vi har fundet omtrent samme niveau på GDS-arbejdet i Danmark og Sverige, som er to lande med internationalt set højt skattetryk, sådan som det defineres af OECD. Det bliver interessant, om vi finder samme niveau på GDS-arbejdet i de tre andre lande, hvor navnlig England har et lavere skattetryk efter den nævnte definition.

Litteratur med flere oplysninger om gør-det-selv arbejde

Brodersen, Søren. 1995. Hvor meget gør danskerne selv? i Gunnar Viby Mogensen (red.). 1995. *Hvad driver værket? Om sammenhængen mellem socialpolitik, skattelovgivning og arbejdsudbud i dagens Danmark*. Spektrum Forlag. København.

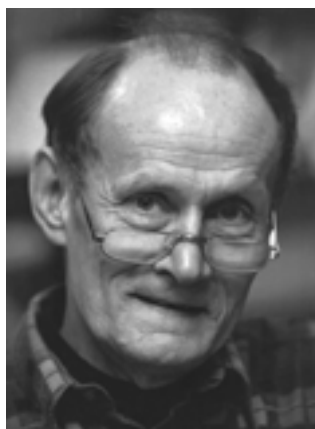
Brodersen, Søren. 1995. Unpaid Work – D.I.Y. and Child-Minding i Gunnar Viby Mogensen (red.). 1995. *Work Incentives in the Danish Welfare State. New Empirical Evidence*. Aarhus Universitetsforlag. Århus.

Brodersen, Søren. 1997. Danskernes gør-det-selv arbejde i 1996. *Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed nr. 2*. København.

Brodersen, Søren. 1998. Danskernes og svenskernes gør-det-selv arbejde i 1997. *Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed nr. 6*. København.

Brodersen, Søren, Søren Pedersen og Christian Scheuer. 2001. *Teknisk note nr. 6 om beregningerne af GDS-arbejdet*. Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Er vi mere negative mod fremmede end andre folk?

Af lektor Hans Jørgen Nielsen, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Danmark har fået et dårligt renommé med en stadig strøm af rapporter fra internationale organer, der kritiserer vores holdninger til og behandling af de fremmede (se tekstboksen).¹⁾

De danske medier fremhæver da også jævnligt, at danskerne ligger i top med hensyn til intolerance, og de udenlandske medier kører på samme linje. Når fremmede journalister og medier vil have kommentarer til danske forhold, er Pia Kjærsgaard og forholdet til de fremmede et næsten sikkert emne.

Men hvor sikkert er belægget: Er uviljen mod fremmede større i Danmark, end den er i så mange andre lande?

Hvad artiklen ikke gælder

Artiklen koncentrerer sig om en sammenligning af danskere med andre folk og ikke med, hvorvidt uviljen i Danmark i absolut forstand er høj eller lav.

Med hensyn til dette sidste viste den kombinerede kvalitative og kvantitative del af analyserne omkring integrationsproblemerne fra Rockwool Fondens Forskningsenhed i øvrigt, at i 1999 var danskernes uvilje mod fremmede i nogle henseender i alle tilfælde ikke mere udtalt, end de fremmedes holdninger mod danskere var det, jf. del III (af nærværende forfatter) i Gunnar Viby Mogensens og Poul Chr. Matthiessens (red.). 2000. *Integration i Danmark omkring årtusindskiftet*. Aarhus.

Ved siden af en række – ofte ekstremt ubehagelige – eksempler på danskernes diskrimination mod indvandrere – fra offentlige og private arbejdsgivere såvel som fra kolleger – satte resultaterne her nemlig et billede af lukket-hed også fra indvandrerens side.

Eurobarometer - december 1997: Danmark ligger i toppen blandt medlemslandene med hensyn til racistiske holdninger. En Eurobarometer-rundspørge viser, at 43 pct. af danskerne karakteriserer sig som temmelig eller meget racistiske. Kun i Belgien og Frankrig er tallet højere.

ECRI 1 (Den europæiske kommission mod racisme og intolerance) - januar 1999: Racisme og intolerance er et stigende problem i Danmark, og der bør nedsættes et klageorgan, der kan behandle sager om diskrimination mod enkeltindivider. Rapporten bygger på dokumenter og udtalelser fra forskellige enkeltpersoner, organisationer og myndigheder.

EUMC 1 (EU's Center for Observation af Racisme og Fremmedhad) - december 1999: Konkurrencen mellem medierne fører til, at problemerne kommer ud af proportioner, og politikerne gør ikke nok for at rette op. Samme type kilder som ved ECRI 1.

EUMC 2 (EU's Center for Observation af Racisme og Fremmedhad) - efteråret 2000 og marts 2001: Gennemfører en egentlig survey-undersøgelse af holdninger til fremmede i EU-landene. I efteråret 2000 får det udbredt pressedækning, at danskerne er det folk, hvor flest føler sig generet af, at der bor folk af anden religion. Den fulde rapport viser imidlertid et mere varieret billede, idet der også er punkter, hvor Danmark ligger i top med hensyn til tolerance.

ECRI 2 (Den europæiske kommission mod racisme og intolerance) - april 2001: Politikerne løser ikke problemer med ligestillingen af etniske minoriteter. Den offentlige debat fører til fordomme og mediedækningen er ukritisk. Rapporten bygger på samme type kilder som ovenfor, men suppleret med et tre dages besøg i Danmark.

FN's flygtningehøjkommissær Ruud Lubbers - juni 2001: Kritiserer den hårde tone i den politiske debat. Helt på linje med ECRI 2.

Billedet tegnedes f.eks. af et spørgsmål, som ofte i forskningen benyttes som indikator på social afstand mellem forskellige grupper, nemlig om synet på et ægteskab mellem en ung fra ens egen gruppe og en ung fra andre etniske grupper. Mens 48 pct. af en stor stikprøve af voksne danskere i 1999 var imod ægteskab med en ung, der ikke selv var dansker, var en noget større andel, nemlig 56 pct., af indvandrerne imod ægteskaber med unge uden for egen gruppe. For indvandrere fra Libanon, Pakistan og Tyrkiet var procenterne 66, 72 og 77.

Skellene går altså i denne forstand ikke kun mellem danskerne på den ene side og alle indvandrere som én samlet gruppe på den anden side, men mellem alle de forskellige grupper indbyrdes.

Problemets kompleksitet, der også er fremhævet i anden dansk forskning (f.eks. hos Johannes Andersen, 2001, der demonstrerer både positive og negative holdninger mod fremmede hos danskerne), fremgår også af to af de meget få målinger i nærheden af emnet, som dækker mere end nogle enkelte år: Begge målinger blandt danskere viser udbredt, men faldende uvilje mod fremmede.

Det gælder målingerne omkring racisme, gennemført af Lise Togeby. Hun citerer (Togeby, 1997), at mens 61 pct. i 1970 havde været enige i, at "Vi må nu engang se i øjnene, at nogle folkeslag er mindre intelligente end andre", var tallet i 1995 faldet til 30 pct. Men faldet synes herefter at være stoppet, for en fornyet undersøgelse gennemført af Danmarks Statistik for Rockwool Fondens Forskningsenhed i juni 2001 viser, at 29 pct. fortsat er enige i udsagnet om de racemæssigt betingede forskelle i intelligens.

Tilsvarende viser en måling – ligeledes gennemført gennem mange år af Lise Togeby, og nu ajourført af Rockwool Fondens Forskningsenhed – at andelen af danskere, der ønsker begrænsninger i, hvor mange flygtninge, vi tager imod, i forsommeren 2001 stadig ligger på godt halvdelen, trods en langsigtet tendens til fald (fra niveauet omkring 65 pct.).

Man kan derfor som udgangspunkt tage, at der er en større eller mindre uvilje mod fremmede, men hvor det nødvendigvis må tilføjes, at resultaterne kan variere fra emne til emne.

Endnu et element er vigtigt: Artiklen gælder gennemsnittet af menneskers forhold til de fremmede, og ikke specielt de ekstreme holdninger og aktioner på yderfløjene. Men det hører med, at der sandsynligvis her er en forskel til så mange andre lande. Vi har ikke som vore nabolande en ny-nazisme af betydning, og ikke som Sverige og Tyskland politiske og racistiske mord.²⁾ Den almene debat om fremmede kan nok være mere bramfri end i nabolandene, men det bliver ved debatten.

Nærmer man sig derefter rapporter fra udlandet, er et træk slående. Der er en enorm variation i kvaliteten af oplysningerne om vor formodede uvilje mod fremmede. Det gælder derfor om at skrælle de dårlige lag af, for at komme ind til kernen.

Problemet med presselanceringen

En del af billedet af danskerne som fordomsfulde kan sandsynligvis henføres til pressen, og dennes nyhedskriterier: Den gode nyhed afslører noget, der er skidt. Lokal-

aviserne skriver heller ikke, at "Borgmesteren var ædru i dag", men hvis det modsatte er tilfældet, skal de nok være der.

Et eksempel, der falder i øjnene, fik man kort før jul, da Kristeligt Dagblad (20. december 2000) i en overskrift kunne oplyse, at danskere har "EU-rekord i religiøs intolerance": Dette var en negativ nyhed, og grundlaget var en pressemeddelelse fra EU's center for overvågning af racisme med den forskel, at pressemeddelelsen havde en positiv hovedlinje "EU citizens tolerant against other religions", hvor det så også blev nævnt, at andelen, der var foruroliget over tilstedeværelsen af folk med anden religion var signifikant højere i Belgien og især Danmark.

Alt er dog ikke pressens skyld. Bemærkelsesværdig er her Eurobarometer-undersøgelsen i 1997, hvorefter 43 pct. af danskerne skulle karakterisere sig selv som temmeligt eller meget racistiske.

Realiteterne er imidlertid, at respondenterne var blevet bedt om at placere sig ind på en skala fra 1 (absolut ikke racistisk) til 10 (meget racistisk), og den officielle rapport om undersøgelsen (Racism and Xenophobia in Europe 1997) gjorde derefter denne indplacering til et af hovedresultaterne – som det imidlertid kun bliver ved hjælp af en meget hårdhændet kategorisering. I tabel 1 er denne kategorisering sammenlignet med en neutral eller afbalanceret – dvs. på skalaen *pointmæssigt symmetrisk* – kategorisering. Den giver, som det fremgår, ikke 43, men kun 18 pct., der karakteriserer sig selv som delvist eller helt racistiske.

Tabel 1: Eurobarometers kategorisering 1997 af danskerne som mere eller mindre racistiske.

	Eurobarometers kodning		En balanceret kodning	
	Værdier på skalaen	Pct. lodret	Værdier på skalaen	Pct. lodret
Not at all racist	1	17	1-2	35
A little racist	2-3	40	3-5	47
Quite racist	4-6	31	6-8	15
Very racist	7-10	12	9-10	3
		100		100

Kilde: Racism and Xenophobia in Europe samt egen bearbejdning af rådata.

Problemet med løse påstande

Skæverter ved præsentationen af resultater er selvfølgelig et problem, men de kan dog ofte kontrolleres. Meget værre er imidlertid de løse påstande, der ikke kan efterprøves. Dette problem er udtalt i rapporten fra Europa-rådet (ECRI 2). Rapporten søger at give et bredt billede af "det politiske klima" over for fremmede, og den beskæftiger sig både med politikere, medier og befolkning, og med såvel lovgivning og organisatoriske forhold som holdninger. Videre nøjes rapporten ikke med at kritisere, men giver også direkte anbefalinger om, hvilken politik der bør føres.

Rapporten fik næsten den hårdest tænkelige medfart hos adressaten: ECRI 2 blev stort set afvist, og derefter negligeret af danske politikere, og ingen var særligt ivrig efter at forsvare rapporten. I Tyskland gik det om muligt endnu værre. Da Europarådet i sommeren 2001 kom med en tilsvarende rapport om tyske forhold, erklærede indenrigsminister Schilly, at forfatterne ikke kendte noget til tyske forhold, og det jødiske samfund var i øvrigt enig. Det hele var i medierne i Tyskland en side 2-historie, og knap nok det. (Se eksempelvis den lille notits i Berliner Zeitung, 5. juli 2001, side 2).

Det skal ikke kunne siges, om disse reaktioner i alle henseender var berettigede. For eksempel kunne det tænkes, at rapporten fremdrog relevante lovgivningsmæssige forhold. Men læser man for eksempel litteraturlisten til ECRI 2 om Danmark (43 titler) er det slående, at ingen undersøgelser af holdninger til fremmede optræder, ingen medieundersøgelser, ingen af Socialforskningsinstituttets rapporter og intet fra Rockwool Fonden. Alligevel udtaler rapporten sig om medierne, om indvandrernes skoleforhold, og om befolkningens forhold til de fremmede. Det hedder således, at "et sådant miljø danner grobund for diskrimination og fjendtlighed, *som de etniske mindretal oplever daglig*" (min fremhævelse. HJN). Det er en ganske stærk formulering, og synes også at være for stærk ud fra dansk forskning (Se H.J. Nielsen 2000: 458-465).

Ville man checke det nærmere, savner man kilder. Der er rapporter og udtalelser fra for eksempel Det danske Center for Menneskerettigheder og fra SOS mod Racisme. Der er også en publikation af Bashy Quraishy *There is something rotten in the State of Denmark – Ethnic Minorities Human Rights Situation*. (Udgivelsessted og –år er ikke angivet i rapporten fra ECRI). Men er det belæg nok? Spørgsmålet er retorisk: Samlet er det næppe meget, man i Europarådets rapport kan få at vide om befolkningens holdninger til de fremmede eller om de fremmedes forhold i Danmark.

Analysen af opinionen

Til gengæld er der også egentlige analyser af opinionen, og blandt rapporterne i tekstboksen er der to af interesse, nemlig Eurobarometerundersøgelsen fra 1997 og rapporten fra EUMC, jf. tekstboksen, i marts i år, der bygger på en undersøgelse i 2000. Her kan man se efter, for data er tilgængelige, og man kan derfor – som ovenfor – kontrollere, om udlægningen er i orden.

Der er et meget stærkt fællespræg, idet begge undersøgelser benytter dataindsamling via Eurobarometer, og spørgsmålene var i stort omfang de samme. Det følgende bygger derfor på den seneste undersøgelse. Meget tungt vejer det også, at EUMC med data fra det østrigske analyseinstitut SORA analyserer resultaterne fra 2000-undersøgelsen nærmere. Det er der kommet en aldeles fremragende undersøgelse ud af.³⁾

For det første peges der på, at der er flere dimensioner i holdninger til fremmede. Selvom nogle er kritiske over for fremmede i visse henseender, kan de være positive i andre. I tabel 2 er dette illustreret ved forskellige enkeltresultater og ved at stille danskerne over for tyskerne, og over for befolkningen i alle EU-lande.

Tabel 2: Fremmedfjendtlige og fremmedvenlige resultater 2000.

	Danmark	Tyskland	Hele EU
"Tolerante procenter"			
Pct. der finder, at minoriteterne beriger landets kulturelle liv	54	51	50
Pct. der vil fremme minoriteternes deltagelse i det politiske liv	40	25	21
Pct. der uden restriktioner vil acceptere folk, der flygter fra lande med alvorlige indre konflikter	42	19	28
Pct. der uden restriktioner vil acceptere indvandrere fra muslimske lande, der søger arbejde i EU	27	6	17
"Intolerante procenter"			
Pct. der mener, at indvandrernes kriminalitet ligger over gennemsnittet	67	62	58
Pct. der mener, at legale indvandrere fra lande uden for EU, skal sendes hjem, hvis de bliver arbejdsløse	13	39	39
Pct. der mener, at folk fra mindretalsgrupperne må opgive deres egen kultur for at blive fuldt accepterede medlemmer af samfundet	25	24	22
Pct. der finder tilstedeværelsen af anden religion generende i deres daglige liv	31	17	14

Kilde: Attitudes towards minority groups in the European Union. EUMC/SORA, Vienna, Austria. March, 2001.

Her viser det sig, at danskerne i højere grad end tyskerne og den samlede EU-befolkning ser minoriteterne som en kulturel gevinst, i højere grad ønsker indvandrerne inddraget i det politiske liv, og er mere villige til at acceptere både flygtninge og muslimske gæstearbejdere. Vi er også langt mindre end tyskerne indstillet på at sende arbejdsløse indvandrere hjem igen. Danskerne er altså samlet set meget positive.

Der er også en anden side. Danskerne finder det i langt højere grad end andre generende med folk af fremmed religion.

Konklusionen er indlysende: Hvem der er de mest indvandrervenlige/-fjendske, afhænger helt af, hvad sagen gælder. I alt finder EUMC på europæisk plan syv emneområder eller dimensioner, og konstruerer indeks for hvert af disse. Disse indeks er i tabel 3 brugt til at finde danskernes og tyskernes placering i forhold til de øvrige 13 EU-befolkninger, hvor 1 står for mest fremmedfjendisk og 15 for mest fremmedvenlig.⁴⁾

Her følges danskernes og tyskernes placering *ikke* ad, og dernæst varierer danskernes relative placering enormt. På

Tabel 3: Danmarks og Tysklands placering på 7 dimensioner for uvilje mod fremmede. 2000.

	Tyskland	Danmark
Kritik af indvandrere ("blaming minorities")	data ikke brugbare	1
Generende med fremmede ("disturbance")	5	2
Krav om kulturel assimilering ("cultural assimilation")	data ikke brugbare	2
Afvisning af multikulturalisme ("cultural optimism")	3	10
Modvilje mod politik, der fremmer den sociale sameksistens ("policies improving social co-existence")	8	12
Begrænsninger i indvandringen ("restrictive acceptance of immigrants")	1	12
Hjemsendelse af fremmede ("conditional repatriation")	1	13

Anm.: 1 står for mest fremmedfjendsk, og 15 for mest fremmedvenlig.
Kilde: Som ved tabel 2.

de tre øverste emneområder hører vi til de mest fremmedfjendske, på det fjerde ligger vi tættere på midten, men på de tre sidste er vi klart blandt de mest fremmedvenlige.

Der er endnu et principielt forhold. Det er misvisende at tale om alle danskere under ét, om alle tyskere og så fremdeles, for alle danskere mener ikke det samme om indvandrere og heller ikke alle tyskere. EUMC benytter spørgsmålene til ved hjælp af en såkaldt clusteranalyse at opstille fire typer. Det giver en ekstra karakteristik, nemlig at danskerne er stærkt polariserede. Der er flere decideret intolerante end i EU som helhed, men der også langt flere aktive tolerante i Danmark, hvor tyskerne f.eks. fordeler sig mere jævnt over de forskellige muligheder.

Tabel 4: Fordeling på fire holdningstyper 2000. Pct.

	Danmark	Tyskland	Hele EU
Intolerante:	20	18	14
Stærke negative holdninger over for fremmede			
Ambivalente:	17	29	25
Både positive og negative holdninger over for fremmede			
Passivt tolerante:	31	29	39
Positive holdninger over for fremmede, men går ikke ind for støtte til indvandrergupper			
Aktivt tolerante:	33	24	21
Positive holdninger, og går ind for støtte til indvandrergupper			
	101	100	99

Anm.: Som følge af afrundinger bliver summen ikke overalt 100.
Kilde: Som ved tabel 2.

Sammenfatning

EUMC's og SORA's arbejde sætter alvorligt spørgsmålstegn ved fremgangsmåden med at tage forskellige enkeltspørgsmål og bruge disse til at karakterisere danskernes forhold til de fremmede. For om danskerne, svenskerne eller italienerne er de mest positive, afhænger af emnet, og en isoleret gruppe spørgsmål er ikke egnet til at dække alt. Samtidigt bliver det ekstra problematisk at forsøge sig med de helt almene indtryk som formidles i Europarådets

rapport. For der er brug for præcise analyser og slet ikke for løse påstande.

Endelig bliver selve indgangsspørgsmålet til denne artikel problematisk, for det kan ikke besvares. Fremmedfjendtlighed eller det modsatte kan nemlig have forskellige sider, og resultater fra et område kan ikke uden videre overføres til andre områder.

Noter

- ¹⁾ I modsætning til en del af de udenlandske rapporter undgår vi her, inkl. i titlen, ordet "racisme". Det afspejler en vis uvilje hos forfatteren ved ordet, for selv ekstrem uvilje mod dem, der er anderledes, er sjældent knyttet til "racetilhør" i nogen biologisk forstand. Nazisterne var således allierede med japanerne og dyrkede de arabiske forbindelser, sideløbende med jødeudryddelserne.
- ²⁾ I Tyskland var der i tiåret 1991-99 16 racistiske mord og 116 mordforsøg, med en overvægt i periodens begyndelse. I Sverige var tendensen modsat, nemlig stigende, med fire fuldbårde nazistiske og racistiske mord i 1999 og fire mordforsøg.
- ³⁾ Jeg takker pressechef Bent Sørensen, EU's overvågningscenter for at have gjort opmærksom på rapporten, da jeg spurgte om kilder til meddelelser fra centret om, at Danmark ikke blot skilte sig ud ved de citerede oplysninger om modviljen mod fremmede religioner, men også ved en meget stor gruppe, der var aktive mod fremmedhad.
- ⁴⁾ I et par tilfælde må tyskerne dog glide ud, da EUMC/SORA ud fra en kvalitetsanalyse finder de tyske data upålidelige på de pågældende områder.

Kilder

Andersen, Johannes (2001). Større Accept. *Grus* nr. 62.

Eurobarometer (1997): *Racism and Xenophobia in Europe*, Opinion Poll no. 47.1. First results presented at the Closing Conference of the European Year Against Racism. Luxembourg, 18 & 19 December 1997. The Survey. (I artiklen: Eurobarometer-december 1997).

Europarådet, Den Europæiske Kommission mod Racisme og Intolerance (December, 1999): *Første rapport om Danmark, CRI (99) 1*. Strassbourg. (I artiklen: ECRI 1).

Europarådet, Den Europæiske Kommission mod Racisme og Intolerance (April, 2001): *Anden rapport om Danmark, CRI (2001) 4*. Strassbourg. (I artiklen: ECRI 2).

European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (1999): *Looking Reality in the Face. The situation regarding Racism and Xenophobia in the European Community highlighting examples of good practice, Annual Report 1998 part II*. Vienna. (I artiklen: EUMC 1).

European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (2000): *EU-citizens tolerant against other religions*, pressemeddelelse af 20.12.2000. (I artiklen: EUMC 2).

Nielsen, Hans Jørgen (2000). Integration i samfundet - Integration på arbejdsmarkedet i Gunnar Viby Mogensen og Poul Chr. Matthiessen (red.). (2000). *Integration i Danmark omkring årtusindskiftet*. Aarhus.

Thalhammer, Eva; Zucha, Vlasta; Enzenhofer, Edith; Salfinger, Brigitte; Ogris, Günther: (March, 2001). *Attitudes towards minority groups in the European Union. A special Analysis of the Eurobarometer 2000 survey on behalf of the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*. Vienna. (I artiklen: EUMC 2).

Togeby, Lise (1997): *Fremmedhed og Fremmedhad i Danmark. Teorier til forklaring af etnocentrisme*. København: Columbus.

Udlændinges integration i det danske samfund

Overvejelser om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark

Af souschef Bent Jensen, Rockwool Fondens Forskningsenhed

Indenrigsminister Karen Jespersen nedsatte i efteråret 2000 en Tænketank, der skulle belyse integrationen af indvandrere i Danmark samt skitsere de udfordringer, der vil være i de kommende år med hensyn til integration af udlændinge. Tænketanken skulle bl.a. afdække udlændinges integration i det danske samfund, analysere den kommende udvikling i antallet af udlændinge og behandle de samfundsmæssige følger af denne udvikling.

Formand for arbejdet er direktør Erik Bonnerup, og Tænketanken består i øvrigt i oktober 2001 af medlem af Borgerrepræsentationen Naser Khader, professor Poul Chr. Matthiessen, tidligere overvismand Niels Kærgaard, direktør Bjarne Pedersen og socialdirektør Jane Torpegaard.

Under stor mediebevågenhed udsendte Tænketanken så sin første delrapport *Udlændinges integration i det danske samfund* fredag den 17. august. Af rapportens indledning fremgår det, at formålet med publikationen bl.a. er at belyse, i hvilket omfang udlændinge er integreret i det danske samfund. Senere vil følge to andre rapporter, der dels vil analysere den fremtidige udvikling i antallet af udlændinge, dels belyse problemerne ved udlændinges integration på arbejdsmarkedet.

Persongrupperne

I rapporten sættes fokus på de udlændinge, der kommer fra såkaldte *tredjelande*, dvs. lande uden for Norden, EU og Nordamerika.

Valget af denne afgrænsning skal ses i sammenhæng med, at næsten tre ud af fire udlændinge er kommet fra tredjelande. I tal svarer dette pr. 1. januar 2001 til godt 216.000 indvandrere fra tredjelande og godt 76.000 efterkommere af disse, i alt næsten 293.000 mennesker. Al erfaring tyder også på, at det er fra disse tredjelande, at den helt afgørende del af den fremtidige indvandring til Danmark vil finde sted (jf. eksempelvis David Coleman og Eskil Wadensjö (1999). *Indvandringen til Danmark. Internationale og nationale perspektiver*).

Endvidere peger Tænketanken på, at udlændinge fra Norden, EU og Nordamerika kommer fra lande, der økonomisk og kulturelt ligner Danmark, og tidligere undersøgelser dokumenterer, at disse udlændinge er godt integreret i det danske samfund.

I gruppen af indvandrere og efterkommere fra tredjelande sættes så yderligere fokus på indvandrerne, idet antallet af efterkommere i den erhvervsaktive alder mellem 25 og 66 år stadig er meget beskedent (3.566 efterkommere i dette aldersinterval pr. 1. januar 2001).

Hvilken form for integration?

I mange migrationsstudier er integrationsbegrebet diffust, og der findes næppe en entydig og alment accepteret definition af integration. Tænketanken peger imidlertid på, at der synes at leve to hovedopfattelser side om side i forskningen og i den offentlige debat.

Den ene vedrører den kulturelle integration, og den anden den sociale. I sidstnævnte analyseres sociale forskelle mellem landets oprindelige og nye befolkning, eksempelvis forskelle i beskæftigelsesgrad, uddannelse og deltagelse i det politiske liv. Undersøgelser af den kulturelle integration samler sig om mødet mellem forskellige grupper med forskellige værdier og normsæt.

Forfatterne til rapporten vurderer, at begge aspekter – de kulturelle og de sociale – bør være repræsenteret i en evaluering af den aktuelle status for integrationen. I forlængelse af dette opstilles operativt syv mål for en vellykket integration: Indvandrernes danskundskaber og uddannelse, deres beskæftigelse, deres selvforsørgelse, graden af diskrimination, kontakt mellem udlændinge og danskere i hverdagen, indvandrernes deltagelse i det politiske liv og endelig sammenfaldet mellem grundlæggende værdier og normer i den danske befolkning og blandt indvandrerne.

For hvert enkelt mål opstilles så et succeskriterium for, hvad der kan betegnes som en vellykket integration. Eksempelvis opstilles følgende målsætning for integrationen på arbejdsmarkedet:

”Udlændinge skal være i beskæftigelse i samme omfang som danskere. Efterkommere skal i samme grad som

danskere have et arbejde, der svarer til deres kvalifikationer. For *indvandrere* kan dette først forventes, når de har opholdt sig i Danmark i en længere periode” (s. 12).

Via denne definition af integration på arbejdsmarkedet kan udvalget herefter ud fra den eksisterende empiri fra bl.a. Danmarks Statistik og forskellige forskningsinstitutioner kvantificere graden af succes på dette integrationsparadigme.

Et andet eksempel på rapportens formulering af målsætninger for integrationen er behandlingen af danskkundskaber og uddannelse. Under dette tema defineres en vellykket integration på den måde, at ”*indvandrerne* skal have så gode danskkundskaber, at de kan fungere på arbejdsmarkedet og i samfundslivet. Derudover skal de mindst have et uddannelsesniveau, som gør, at de kan klare sig på arbejdsmarkedet. *Efterkommere* skal have samme danskkundskaber og samme uddannelsesniveau som danskere” (s. 12).

Et tredje mål vedrører indvandrernes forhold til de sociale sikringssystemer. Her skrives således om kategorien selvforsørgelse, at ”udlændinge skal i samme grad som danskere forsørge sig selv uden indkomstoverførsler fra staten og kommunerne” (s. 12).

I spørgsmålet om den kulturelle integration beskæftiger rapporten sig med et mål, der vedrører grundlæggende værdier og normer. Tænk tanken mener her, at et mål for en vellykket integration er, at udlændinge tilslutter sig og efterlever nogle grundlæggende værdier og normer i Danmark.

Blandt disse grundlæggende værdier og normer nævnes:

”Respekt for folkestyret og borgernes frihedsrettigheder, overholdelse af landets love, medbestemmelse, anerkendelse af menneskers lige rettigheder samt tolerance over for andres værdier og normer” (s. 13).

Rapportens konklusioner

Rapportens samlede konklusion er, at integrationen af udlændinge i Danmark er relativt langt fra de opstillede mål. Konklusionen bygger især på, at indvandrere fra tredjelande ligger betydeligt under niveauet for resten af befolkningen, når det gælder uddannelse, beskæftigelse og selvforsørgelse.

Danmark står derfor i de kommende år over for en stor opgave med at integrere udlændingene bedre i samfundet. Dette gælder ifølge rapporten både de udlændinge, der allerede opholder sig i landet, og dem, der kommer hertil i de følgende år, f.eks. som flygtninge eller i forbindelse med familiesammenføring.

Set med danske øjne vil en vellykket integration bidrage til at løse eller mindske nogle af velfærdssamfundets problemer, f.eks. ved at øge arbejdsstyrken og nedbringe de offentlige udgifter. Lykkes opgaven ikke, peger Tænk tanken på, at vi vil få et samfund med et voksende pres på de offentlige ressourcer, samtidig med at vi risikerer en tiltagende mangel på arbejdskraft.

Allerede nu tegnes et billede af et betydeligt træk på de offentlige ressourcer, idet indvandrernes selvforsørgelse er langt fra rapportens mål om, at udlændinge i samme grad som danskere er selvforsørgende. Andelen af indvandrere og efterkommere fra tredjelande, som modtog indkomsterstattende ydelser i 1999, udgjorde således 72 pct. af alle indvandrere og efterkommere fra tredjelande. Den tilsvarende andel for danskere udgjorde ifølge rapporten 42 pct. Tallene omfatter både personer, som modtog en ydelse få dage i 1999, og personer, som modtog en ydelse i hele 1999.

Problemet karakter understreges også af, at ikke mindre end 76 pct. af indvandrere fra tredjelande med mere end tre års ophold i Danmark modtog indkomsterstattende ydelser i 1999.

Indkomsterstattende ydelser defineres som en overførsel fra det offentlige til den enkelte person eller familie og har til formål at sikre opretholdelsen af personens eller familiens økonomiske grundlag ved indkomstbortfald. Disse ydelser vedrører en persongruppe, som er midlertidigt eller varigt uden beskæftigelse, og opdeles derfor i midlertidige og varige indkomsterstattende ydelser.

De varige ydelser har til hensigt at dække et varigt indkomstbortfald, der f.eks. opstår som følge af invaliditet, alderdom eller et ønske om tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet. De midlertidige ydelser har til hensigt at dække et midlertidigt indkomstbortfald, og størstedelen af ordningerne har da også til formål at bidrage til, at modtageren igen kan forsørge sig selv via et aktivt arbejdsmarkedsengagement.

Tabel 1 nedenfor viser på baggrund af Tænk tankens arbejde, hvordan den nærmere fordeling var med hensyn til andelen af indvandrere og efterkommere fra tredjelande, der modtog indkomsterstøttende ydelser i 1999 efter ordning og efter, om ydelserne var varige eller midlertidige. Tabellen indeholder også en sammenligning med den tilsvarende andel for danskere.

Tabel 1: 25-66 årige indvandrere og efterkommere fra tredjelande, der modtog indkomsterstøttende ydelser i 1999, opdelt på varige og midlertidige ydelser samt ordning

	Andel af indvandrere og efterkommere fra tredjelande	Andel af danskere
Varige ydelser i alt	10%	15%
Heraf:		
Førtidspension	76%	59%
Efterløn/overgangsydelse	24%	41%
Midlertidige ydelser i alt	62%	27%
Heraf:		
AF-dagpenge	21%	34%
Sygedagpenge	8%	27%
Barseldagpenge	3%	11%
Kontanthjælp	38%	8%
Uddannelse/revalidering	10%	3%
Kommunal aktivering	11%	3%
AF-aktivering	5%	5%
Orlovsydelser	3%	9%
Indkomsterstøttende ydelser i alt	72%	42%
Antal modtagere af indkomsterstøttende ydelser	97.112	1.201.330

Kilde: Udlændinges integration i det danske samfund (2001), på baggrund af bl.a. Indenrigsministeriets udlændingedatabase i Danmarks Statistik.

Note: For de nærmere tekniske definitioner m.v. henvises til ovennævnte kilde.

Det fremgår af tabellen, at blandt de varige ydelser modtog både danskere og indvandrere og efterkommere fra tredjelande mellem 25 og 66 år primært førtidspension. Blandt de midlertidige ydelser modtog indvandrere og efterkommere fra tredjelande primært kontanthjælp (passiv forsørgelse) og arbejdsløshedsdagpenge, mens danskere primært modtog arbejdsløshedsdagpenge og sygedagpenge.

Særligt om integrationen på arbejdsmarkedet

Specielt hvad angår integrationen på arbejdsmarkedet – som på mange måder anses for afgørende – slår rapporten fast, at det ser sort ud. Der er således meget langt fra målsætningen om en ligelig tilknytning til arbejdsmarkedet. Mens fire ud af fem danskere deltager i arbejdsstyrken, er det kun godt hver anden udlænding fra tredjelande (53 pct.).

Blandt dem, der rent faktisk er på arbejdsmarkedet, er der markant flere arbejdsløse udlændinge fra tredjelande end danskere (19 pct. mod 4 pct.), og flere indvandrere er i støttet beskæftigelse. Af hele gruppen af udlændinge fra tredjelande i alderen 25 til 66 år er kun 37 pct. i ordinær beskæftigelse, dvs. beskæftigelse der ikke er baseret på

offentlige tilskud. Til sammenligning er tallet for danskere 75 pct. – altså det dobbelte. Hertil kommer, at en stor gruppe af de beskæftigede udlændinge ikke i samme grad som danskerne har et arbejde, der svarer til deres kvalifikationer.

Rapporten peger yderligere på, at andre undersøgelser – i dette tilfælde fra Rockwool Fondens Forskningsenhed – har vist, at det i dag tager længere tid for indvandrere at komme ind på arbejdsmarkedet, end det gjorde for 25 eller 30 år siden.

Mænd og kvinders integration på arbejdsmarkedet

Mere overordnet viser de eksisterende analyser, at en kvindelig indvandrer har væsentlig ringere sandsynlighed for at være i beskæftigelse end en mandlig indvandrer. Det er derfor nødvendigt ved beregninger af, hvilke faktorer, der er afgørende for indvandreres beskæftigelse, at adskille de to køn.

Tabel 2, der bygger på Forskningsenhedens analyser, og her er en gengivelse af rapportens tabel 4.5, sammenfatter, hvilke forhold der er af betydning for henholdsvis kvindelige og mandlige indvandreres integration på arbejdsmarkedet. Tabellens vurderinger er samlet om beskæftigelsesfrekvensen, dvs. antallet af personer i job sat i forhold til alle 16-66 årige.¹⁾

Tabel 2: Faktorer der har betydning for integration på arbejdsmarkedet, 1999

	Mænd	Kvinder
Alder	Stærk	Stærk
Børn u. 7 år	Uden betydning	Stærk
Parforhold med dansker	Uden betydning	Uden betydning
Helbred	Stærk	Stærk
Uddannelse	Uden betydning	Stærk
Sprog	Stærk	Stærk
Indvandringsår	Stærk	Middel
Konjunktur på ankomst-tidspunktet	Uden betydning	Uden betydning
Beskæftigelse i op-rindelsesland	Svag	Uden betydning
Danske kontakter	Stærk	Middel
Oprindelsesland	Stærk	Stærk
Opholdsgrundlag	Uden betydning	Uden betydning
Religiøs tilknytning	Uden betydning	Svag
Ugentlig læsning af danske aviser	Stærk	Uden betydning
Kriminalitet	Middel	Uden betydning

Kilde: Gunnar Viby Mogensen og Poul Chr. Matthiessen (red.), 2000. Integration i Danmark omkring årtusindskiftet.

- *Stærk: Sammenhæng signifikant på 1 pct.-niveau.*
- *Middel: Sammenhængen signifikant på 5 pct.-niveau.*
- *Svag: Sammenhæng signifikant på 10 pct.-niveau.*

Alderen har for begge køn – ligesom det gælder i den øvrige befolkning – stor betydning for beskæftigelsen. Hos midtergruppen afgrænset som de 25-49 årige, er beskæftigelsen hos indvandrere langt højere end hos ældre og yngre indvandrere. Dette forhindrer dog ikke, at indvan-

drerkvindernes sandsynlighed for at være i beskæftigelse reduceres betydeligt, når de har børn i aldersgruppen 0-6 år. Denne effekt genfindes ikke for mandlige indvandrere. Indvandrerkvindernes situation adskiller sig her klart fra situationen for danske kvinder, der fra og med 1980'erne normalt forbliver fuldt aktive på arbejdsmarkedet efter uddannelsens afslutning.

Uddannelsesniveaue har ligeledes en stærk betydning for indvandrerkvinders beskæftigelse, men udelades studerende fra beregningerne, mindskes denne faktor betydeligt.

For både mænd og kvinder reducerer et dårligt helbred sandsynligheden for at være i arbejde, hvilket ikke er overraskende. Religiøs tilknytning reducerer ligeledes sandsynligheden for at være i beskæftigelse, men sammenhængen er dog ikke stærk, hverken for mænd eller kvinder.

Derimod er der ingen tvivl om, at danskkundskaberne spiller en central rolle for integrationen på arbejdsmarkedet. Effekten af at tale dårligt dansk synes i øvrigt at være noget større for kvinder end for mænd. Det kan være en konsekvens af, at der specielt blandt mændene er en del gæstearbejdere, som oprindeligt har fået deres job i industrien på trods af de dårlige forudsætninger, bl.a. på sprogsområdet.

Blandt flere andre forhold viser tabellen også, at det har en positiv betydning for udsigten til at være i beskæftigelse, om indvandrerne har danske kontakter og for mænds vedkommende, om de følger med i samfundslivet (udtrykt ved om de regelmæssigt læser danske aviser). Herudover ses det, at oprindelsesland og indvandringsår har betydning for beskæftigelsen.

Ændret indretning af velfærdssamfundet

Selv om en mangel på arbejdskraft i de kommende år formentlig vil gøre det lettere for mange indvandrere at få arbejde, og selv om en øget satsning på sprogundervisning og uddannelse måske også vil hjælpe med til at reducere problemet, fremhæver Tænk tanken på baggrund af den svage integration, at andre mere grundlæggende reformer nødvendigvis må komme med ind i overvejelserne.

Tænk tanken mener med andre ord, at man ikke kan komme uden om også at genoverveje selve indretningen af velfærdssystemet og arbejdsmarkedet, hvis integrationen for alvor skal lykkes.

Disse ændringer må styrke især lavtuddannedes muligheder for og økonomiske incitamenter til at søge og komme ind på arbejdsmarkedet.

Tænk tanken uddyber overvejelserne på denne måde: "Vi vil gerne understrege, at det ikke alene er indvandringen, der nødvendiggør dette, men behovet bliver forstørret og dermed aktualiseret af den voksende gruppe af udlændinge med ingen eller kort uddannelse. Det er således en realitet, at det danske velfærdssystem er blandt de mest udsatte, fordi de fleste af vores velfærdsordninger bygger på, at alle med bopæl i landet generelt har ret til skattefinansierede ydelser, uanset deres tidligere tilknytning til arbejdsmarkedet" (s. 9).

Rapportens betydning

Rapportens ambitioner går mod at skabe oversigt ved at fremlægge fakta i en overskuelig sammenhæng samt yderligere at pege på huller i den eksisterende viden om indvandrerne og deres integration i det danske samfund.

Set i relation til denne målsætning og gennem rapportens forsøg på en mere systematisk vurdering af status for integrationen må *Udlændinges integration i det danske samfund* betragtes som en sober og klar sammenfatning af den foreliggende viden på området.

Dertil kommer så udsigten til to uddybende rapporter senere på efteråret, der sammen med den foreliggende delrapport formentlig langt ad vejen kunne udgøre vidensgrundlaget ved formuleringen af en sammenhængende integrationspolitik.

Noter

- 1) Tabellen bygger på en interviewundersøgelse gennemført i Rockwool Fondens Forskningsenhed i 1999 blandt otte af de største indvandrergrupper i Danmark. Undersøgelsen er bl.a. sammenfattet i Gunnar Viby Mogensen og Poul Chr. Matthiessen (2000). *Mislykket integration? Indvandrernes møde med arbejdsmarkedet og velfærdssamfundet*. Spektrum Forlag. Projektets videnskabelige afrapportering fandt sted i Gunnar Viby Mogensen og Poul Chr. Matthiessen (red.) (2000). *Integration i Danmark omkring årtusindskiftet*. Aarhus Universitetsforlag. Fra projektet udsendtes endvidere Bent Jensen (2000). *De fremmede i dansk avisdebat fra 1870'erne til 1990'erne*. Spektrum Forlag. Projektets hovedresultater kan læses i Forskningsenhedens Nyhedsbrev fra august 2000 på internet adressen www.rff.dk. På denne adresse kan også findes løbende opdatering af visse aspekter af Forskningsenhedens resultater om indvandrerforhold.

Udlændinges integration i det danske samfund. Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark.

Indenrigsministeriet. August 2001.

115 sider, illustreret. Pris 40 kr. inkl. moms. Købes hos Statens Information.

Publikationen er også tilgængelig på Internettet på adressen:

<http://www.inm.dk>

Indkomster ved beskæftigelse og ledighed

Af afdelingschef Per Callesen, specialkonsulent Tove Birgitte Pedersen, Finansministeriet og specialkonsulent Steen Jørgensen, Det Økonomiske Råds Sekretariat og indtil 1.11.2000 fuldmægtig i Finansministeriet

Indledning

Rockwool Fondens Forskningsenhed (RFF) gennemførte for nogle år siden i samarbejde med professor Nina Smith fra Handelshøjskolen i Aarhus en af de med rette mest citerede empiriske undersøgelser af det danske arbejdsmarked¹⁾, hvori det blev kortlagt, hvor stort det økonomiske incitament til arbejde var for de enkelte beskæftigede og ledige. Det er ingen hemmelighed, at denne undersøgelse var den direkte inspiration til et kapitel i Finansredegørelse 2001 om samme tema.

Hvorfor besluttede vi at afsætte ressourcer til et så omfattende projekt?

Fordi det faktisk var muligt at kortlægge incitamenterne på det samme omfattende datamateriale ("lovmodellen"), som bruges til så mange andre ministerielle beregninger vedrørende fordeling og provenuer. Dvs. med en stikprøve, der reelt omfatter de detaljerede indkomstforhold for ca. tre pct. af befolkningen i den erhvervsaktive alder. Fordi det er afgørende for fortolkning og rådgivning at kunne svare på, hvorfor incitamenterne ændrer sig over tid: Er det lovgivningen, eller er det arbejdsmarkedets sammensætning? Og fordi der er behov for at udvikle et beredskab, der kan belyse incitamentsvirkningerne med samme hurtighed og omhu som andre konsekvenser af (mulige) lovændringer.

I vores optik er det et vigtigt emne. Ikke fordi der er "frit valg på alle hylder", for det er der jo ikke. Rådighed og accept af tilbud om arbejde eller aktivering er en grundlæggende forudsætning for at kunne modtage dagpenge eller kontanthjælp. Men rådighedspligten vil i praksis aldrig kunne virke perfekt, og der er signaleffekter og bredere motivationseffekter knyttet til det faktum, at man "tjener mere ved at arbejde".

Overordnet set anvender vi samme metode til opgørelse af *forskelbeløbets* størrelse, som RFF: For hver person beregnes en disponibel indkomst ved hhv. fuldtidsbeskæftigelse og fuldtidsledighed givet personens løn-, forsikrings-, bolig- og familieforhold – med den maksimale hensyntagen til alle de økonomiske forhold, der ændrer sig mellem de to situationer. Beregningerne inddrager derfor alle tænkelige registeroplysninger for ca. 110.000 enkeltpersoner i alderen 15-66 år, samt disses samlevende og børn. I præsentationen er resultaterne opregnet til arbejdsmarkedet som helhed.

I en sådan analyse må der nødvendigvis træffes en lang række valg med hensyn til metode. De trufne valg er der redegjort for nedenfor – og i Finansredegørelsen. På nogle punkter følger det oplægget fra RFF. På andre, bl.a. med hensyn til effekterne af pensionsopsparing og daginstitutionsbenyttelse, har vi haft andre muligheder eller begrænsninger eller slet og ret fundet, at det gav et bedre billede af den enkeltes arbejdsmarkedssituation at gøre andre forudsætninger.

Forhåbentlig får den politiske interesse for emnet ikke lov til at overskygge det faktum, at denne udvikling er et eksempel til efterfølgelse på, hvordan et fortræffeligt pionerarbejde i forskningsverdenen følges op og udvikles til daglig brug i den ministerielle rådgivning om økonomisk politik. Den samlede danske viden og beredskabet på feltet genfindes næppe i mange andre lande.

Datagrundlag

Grundlaget for Finansministeriets analyse er stikprøver på tre pct. af befolkningen i alderen 15-66 år for årene 1994 og -97.²⁾ I 1997 er der knap 3,7 mio. personer i denne aldersgruppe, beregningerne dækker ca. 2,7 mio. eller godt 75 pct. heraf, idet der ikke er gennemført beregninger for følgende persongrupper: Førtidspensionister, personer under 18 år, selvstændige erhvervsdrivende, personer med elevlønnings samt personer, der ikke er fuldt skattepligtige til Danmark. Disse grupper er udeladt af beregningerne på grund af problemer med at fastlægge sandsynlige indkomster ved fuld beskæftigelse og/eller fuld ledighed.

For alle med en beskæftigelsesgrad større end nul (knap 2,4 mio. personer) fastsættes timelønnen ved beskæftigelse ud fra oplysninger i Danmarks Statistiks timelønsregister eller, hvor disse ikke findes, ud fra årslønnen og en beskæftigelsesgrad, der for hver person skønnes på basis af ATP-indbetalingerne. Årslønnen i beskæftigelsesalternativet findes ved at gange med det årlige antal timer for en fuldtidsansat.

Årslønnen opgøres inkl. indbetalinger til arbejdsgiveradministrerede pensionsordninger. Størrelsen af disse kendes enten fra timelønsregisteret eller fra Danmarks Statistiks register over pensionsindbetalinger. For tjeneste-

mandsansatte imputeres værdien af pensionstilsagnet svarende til en pensionsindbetaling på 15 pct. af pensionsgivende timeløn. Overførselsindkomsten i ledighedsalternativet fastsættes ud fra personens forsikrings- og forsørgerforhold (for ikke-forsikrede) samt evt. timeløn (for lavtlønnede ledighedsforsikrede).

På baggrund af de to sæt af beregnede indkomster beregnes arbejdsmarkedsbidrag, skattebetalinger, økonomisk fripladsandel i daginstitution samt boligstøtte efter gældende regler for hvert beregningsår. Overførselsindkomsten til eventuelle ægtefæller med enten kontanthjælp eller social pension korrigeres ligeledes.

Transportudgifter estimeres på baggrund af oplysninger om kilometerafstand mellem hjem- og arbejdsstedskommune. For deltidsansatte skaleres det registrerede A-kassekontingent, befordringsfradrag og andet lønmodtagerfradrag svarende til fuldtidsbeskæftigelse.

Forskelsbeløbet mellem disponibel indkomst ved hhv. beskæftigelse og ledighed fastsættes dermed som:

Forskelsbeløb =

- Δ indkomst (årsløn-arbejdsmarkedsbidrag)
- overførsel v. ledighed
- Δ skattebetaling
- + Δ pensionsindbetalinger, netto
- Δ transportomkostninger, netto
- Δ andre omkostninger, netto
- + Δ (boligstøtte + daginstitutionsbetaling + ægtefælles indkomsterstøttende overførsel)

Hovedresultater for beskæftigede

I gennemsnit for alle beskæftigede i 1997 er den disponible indkomst ved fuld beskæftigelse knap 5.000 kr. større pr. måned end indkomsten ved ledighed, jf. tabel 1. For mere end 75 pct. af de beskæftigede udgør den månedlige forskel 2.000 kr. eller mere. Otte pct. af de beskæftigede har særligt små forskelsbeløb på 500 kr. månedligt eller mindre.

Forskelle i den primære indkomst (løn eller indkomsterstøttende overførsler), herunder nettobidrag til pensionsopsparing, er altafgørende for forskelsbeløbets størrelse, mens boligstøtte og ændringer i daginstitutionsbetaling, gennemsnitligt set, er af meget lille betydning. Det skyldes, at kun en lille andel af de beskæftigede er i sådanne omstændigheder, at de ved ledighed modtager boligstøtte og/eller tilskud til daginstitutionsbetaling (økonomisk friplads) af nogen betydning. For enlige med børn har boligstøtte og økonomisk friplads imidlertid stor betydning for forskelsbeløbenes størrelse. Således har hhv. 14, 17 og 33 pct. af enlige med et, to eller flere børn forskelsbeløb på under 500 kr. pr. måned i 1997.

Tabel 1: Månedlig ændring i indkomst ved beskæftigelse frem for ledighed. Beskæftigede i 1997.

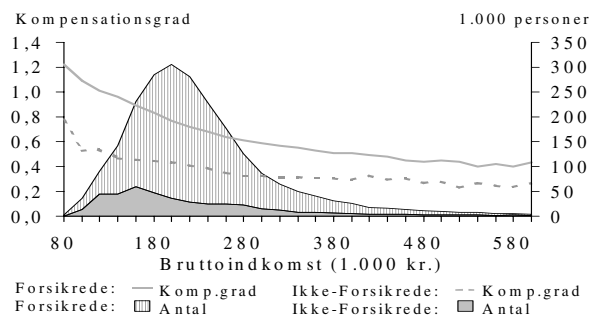
Forskelsbeløb (kr.)	Under 500	500-1.000	1.000-2.000	2.000-5.000	Over 5.000	Alle
----- Pct. -----						
Andel	8,1	4,4	11,3	40,6	35,7	100,0
----- Antal, 1.000 personer -----						
Personer	190	100	270	960	850	2.370
----- Gnst. kr. -----						
Forskelsbeløb	-30	750	1.500	3.500	9.200	4.900
Heraf indkomst	890	1.500	2.750	5.800	16.400	8.600
Skat	-400	-700	-1.250	-2.700	-8.200	-4.200
Pensionsopsp.	180	250	350	600	1.300	800
Transport	-270	-250	-250	-200	-200	-200
Andre omk.	-380	0	0	0	0	0
Andet	-50	-100	-100	-100	-100	-100

Anm.: "Andre omkostninger" dækker over dagplejemødres udgifter, kompensation til havfiskere og andre lønmodtagerudgifter, som svarer til andet lønmodtagerfradrag. "Andet" omfatter boligstøtte, daginstitution og ændringer i ægtefælles indkomsterstøttende overførsler.

Kilde: Egne beregninger.

Generelt er forskelsbeløb målt relativt til indkomstniveau – den såkaldte *kompositionsgrad* – afhængigt af forsikringsforholdene, jf. figur 1. Det skyldes, at ydelsesniveauet – særligt for gifte – er højere i dagpengesystemet end i kontanthjælpssystemet. Det gennemsnitlige forskelsbeløb er tillige højest blandt ikke forsikrede, dels på grund af ydelsesniveauet, dels fordi forsikringstilbøjeligheden er aftagende med lønniveauet.

Figur 1: Kompositionsgrader på individniveau, 1997

Anm.: Kompositionsgraden er disponibel indkomst ved fuldtidsledighed divideret med disponibel indkomst ved beskæftigelse.

Kilde: Egne beregninger.

Fra 1994 (ikke vist her, der henvises i stedet til FR2001, tabel 4.2) til 1997 er de månedlige forskelsbeløb, opgjort i et fastholdt indkomstniveau, steget med godt 300 kr. i gennemsnit, hvilket i overvejende grad kan henføres til ændringer i beskatningen af arbejdsindkomsten, mens de øvrige faktorer stort set bidrager i uforandret omfang. I 1994 havde ca. 11 pct. af de beskæftigede forskelsbeløb på 500 kr. pr. måned eller mindre, og der er således sket et fald (fra 11 til ca. otte pct.) i andelen med særligt beskedne økonomiske incitamenter til beskæftigelse.

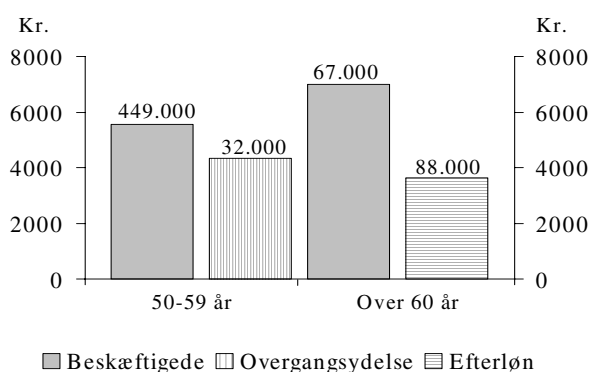
I begge årene er visse grupper på arbejdsmarkedet overrepræsenterede i gruppen med beskudne forskelsbeløb (ikke vist her, der henvises til *FR2001*, tabel 4.6). Det gælder bl.a. for enlige med børn, unge under 25 år, kvinder, ufaglærte, deltidsledige samt indvandrere. For nogle af de nævnte grupper hænger overrepræsentationen sammen med et relativt lavt lønniveau (f.eks. unge under 25 år), mens den for andre skyldes en hyppigere forekomst af børn, eller en kombination af flere faktorer.

Forskelsbeløbets *niveau* bør helt generelt fortolkes med meget stor varsomhed. Om et forskelsbeløb er stort eller lille er en subjektiv vurdering og udtryk for en politisk prioritering. 500 kr. i forskelsbeløb kan – drevet til yderligheder – omregnes til godt tre kr. i timen – en omregning, der ikke siger noget om realiteterne på arbejdsmarkedet i fravær af borgerløn. Men der er gradforskelle med sandsynlige adfærdsvirkninger, og størrelsen af disse er et vigtigt empirisk spørgsmål.

Forskelsbeløb for ikke-beskæftigede

For personer med en beskæftigelsesgrad på nul (ca. 450.000 personer) er det behæftet med betydelig usikkerhed at skønne over størrelsen af forskelsbeløbet, da der ikke findes en aktuel lønindkomst, der kan bruges som grundlag for en mulig årsindkomst som beskæftiget. I stedet anvendes en sandsynlig/mulig timeløn. For efterløns- og overgangsydelsesmodtagere samt studerende beror skønnet på en lønfunktion estimeret på basis af bl.a. uddannelse, alder og køn. For alle andre ubeskæftigede anvendes et fast skøn svarende til timelønnen for den første person i 2. decil blandt de beskæftigede.

Figur 2: Forskelsbeløb efter arbejdsmarkedsstatus, over 50 år.

Kilde: Egne beregninger.

Ved den skitserede metode er andelen af ubeskæftigede med små potentielle forskelsbeløb – her givet ved 500 kr. pr. måned eller mindre – markant større end den tilsvarende andel blandt de beskæftigede, nemlig ca. 21 pct. i 1994 faldende til ca. 18 pct. i 1997. Der er også blandt de ubeskæftigede relativt flere forsikrede end ikke-forsikrede med små forskelsbeløb.

Det mest interessante resultat af analysen af de ikke-beskæftigedes incitament vedrører de over 50-årige, jf. figur 2. Forskelsbeløbet er større blandt beskæftigede hhv. 50-59 årige og over 60-årige end blandt hhv. overgangsydelses- og efterlønsmodtagere på trods af, at ydelsesniveauerne i begge ordninger er lavere end dagpenge-niveauet. For efterløns- og overgangsydelsesmodtagere er timelønnen skønnet ud fra en lønfunktion, og resultatet må derfor indebære, at uddannelsesniveauet er lavere blandt de ikke-beskæftigede i aldersgruppen end blandt de beskæftigede.

Sammenligning med RFF's analyse

Som nævnt i indledningen adskiller Finansministeriets (FM) analyse sig med hensyn til datagrundlag og metode på en række punkter fra de af RFF's tidligere offentliggjorte analyser.

Resultaterne af de to undersøgelser afviger da også i nogen grad fra hinanden. RFF's analyse vedrører årene 1993 og 1996, og man fandt eksempelvis, at ca. 20 pct. af de *ledighedsforsikrede* i 1993 har forskelsbeløb på 500 kr. pr. måned eller mindre *stigende* til 25 pct. i 1996. I modsætning hertil finder vi i FM's analyse, at der fra 1994 til 1997 sker et *fald* fra ca. 11 pct. til ca. otte pct. af de *beskæftigede*, der opnår 500 kr. pr. måned eller mindre ved beskæftigelse frem for ledighed.

FM's analyse adskiller sig på følgende punkter fra RFF's analyse:

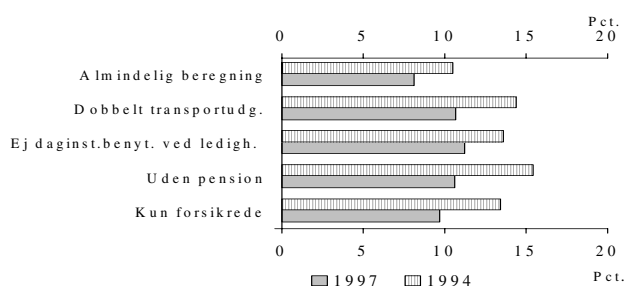
- Den anvendte stikprøve er væsentlig større end stikprøven, der har været til rådighed for RFF's undersøgelse, men til gengæld har vi ikke haft adgang til interview-baserede oplysninger (som f.eks. om størrelsen af transportomkostninger) i FM's analyse.
- Pensionsindbetalinger medregnes i indkomsten med nettoværdien efter en skønnet, sammensat beskatning på udbetalingsstidspunktet. I RFF medregnes værdien af pensionsindbetalinger ikke.
- De faktiske udgifter ved børnepasning er medregnet som en udgift, der er knyttet til rådighedsforpligtelsen (og ikke som privat forbrug), både for beskæftigede og ledige. I praksis er ca. samme andel af de lediges børn i offentlig pasning, som andelen af beskæftigedes børn.
- Ved ændringer i f.eks. boligstøtte eller økonomisk fripladsandel henregnes hele ændringen til den person, der er genstand for analysen uanset, om familien består af én eller to voksne. Dette giver den mest korrekte afspejling af, hvordan en ændring i forsørgelsesgrundlag påvirker familiens samlede økonomiske forhold.
- Transportomkostningerne er beregnet på baggrund af kilometerafstanden mellem personernes hjem- og arbejdsstedskommune under en forudsætning om benyt-

telse af offentlig transport. RFF anvender interviewpersonernes egne skøn for transportudgiften.

- Ikke-ledighedsforsikrede indgår i analysen, mens RFF's analyse kun medtager ledighedsforsikrede.
- Konsekvenserne for eventuelle ægtefællers indkomstafhængige overførsler (i form af kontanthjælp og pension) er medregnet i FM's analyse.
- For ikke-beskæftigede anvendes skøn for en sandsynlig timeløn, hvor RFF's analyse anvender interviewpersonernes egne skøn for en potentiel løn.

Metodeforskellene trækker i forskellige retninger, set i forhold til RFF's analyse. Nogle af de beskrevne forskelle medfører, at de beregnede forskelsbeløb bliver mindre, mens andre øger forskelsbeløbene. For visse af punkterne er det muligt at kvantificere betydningen af metodeforskellene, f.eks. med hensyn til andelen af de beskæftigede med små forskelsbeløb, jf. figur 3.

Figur 3: Forskellige faktors betydning for andelen af beskæftigede med forskelsbeløb på mindre end 500 kr.

Anm.: Det er ikke muligt at afgøre, hvor stor betydning forskellene i behandlingen af transportudgifter har for resultaterne af de to analyser. Derfor vises, som en følsomhedsberegning, effekten af en fordobling af transportudgifterne i FM's analyse.

Kilde: Egne beregninger.

Medregningen af nettopensionsindbetalinger, forudsætningen om lediges brug af børnepasning, samt inddragelsen af ikke-forsikrede i analysen er formentlig de faktorer, der bidrager mest til forskellene i resultater, Forskningsenhedens og FM's analyser imellem. Disse tre forskelle indebærer, at der bliver færre personer med små forskelsbeløb i FM's analyse samtidig med, at det gennemsnitlige forskelsbeløb er større end i Forskningsenheden. Metodevalgene er selvsagt gjort ud fra en nøje vurdering af, hvad der forekommer at afspejle den arbejdsmarkedsøkonomiske virkelighed bedst muligt.

Nettopensionsindbetalingerne er en reel og betydningsfuld fordel ved beskæftigelse frem for ledighed: Den enkelte har måske ikke nogen videre præcis forestilling om, hvor stor den sammensatte beskatning på udbetalingstidspunktet vil være, men på den anden side er der jo ingen, der mener, at værdien af pensionsopsparingen er nul – med en værdi på over 1.000 mia. kr. udgør pensionsop-

sparingen en anseelig del af nationalformuen, og næppe mange søger i dag job uden at spørge til pensionsordningen.

Lediges børn benytter dagpasningstilbud i samme, relative, omfang, som børn af beskæftigede (den gennemsnitlige udgift forbundet hermed er lavere for ledige end for beskæftigede, men det skyldes alene indkomstafhængig tildeling af økonomisk friplads, hvilket analysen tager hensyn til). Med hensyn til inddragelsen af de ikke-forsikrede i analysen, hvilket har været muligt med FM's datagrundlag, er det oplagt, at vi hermed opnår en mere komplet beskrivelse af incitamenterne for hele arbejdsmarkedet.

Årsager til udviklingen fra 1993 til 2002

Den nok vigtigste nyskabelse i vores analyse af indkomstforhold ved hhv. beskæftigelse og ledighed er en analyse af, hvilke faktorer der har haft størst betydning for udviklingen over tid i forskelsbeløbenes størrelse og fordeling, jf. tabel 2.

Tabel 2: Ændring i forskelsbeløb opdelt på virkningen af regelændringer og andre ændringer, 1993-2002

	Under 500	500-1.000	1.000-2.000	2.000-5.000	Over 5.000	Gnst. forskelsbeløb
	Pct.					Kr.
1997 med 1993-regler	8,7	5,0	12,2	42,6	31,5	4.492
1994	11,1	5,5	13,0	37,9	32,6	4.547
Bidrag fra regler	-0,4	-0,3	-0,5	-0,9	2,1	123
Bidrag fra andet	-2,6	-0,8	-1,2	3,6	1,0	203
1997	8,1	4,4	11,3	40,6	35,7	4.874
1997 med 2002-regler	6,9	3,7	10,5	40,3	38,7	5.088

Anm.: Beregningerne er foretaget ved at lade individerne i stikprøven for 1997 gennemløbe simuleringer af skatte- og overførselsreglerne for hvert af årene 1993, 1994, 1997 og 2002. Ved at sammenholde beregninger af 1997-regler og 1994-regler foretaget på hhv. 1994- og 1997-stikprøven kan det afgøres, hvor stor en del af de fundne forskelle, der kan henføres til skatte- og overførselsregler mv., og hvor stor en del der skyldes andre faktorer, først og fremmest sammensætningseffekter. På tilsvarende vis findes effekterne af politikændringer i perioden 1993-2002 ved at gennemregne regelsættene i de to respektive år for 1997-stikprøven, dvs. for et arbejdsmarked, der er fastholdt på 1997-karakteristika.

Kilde: Egne beregninger.

Den økonomiske politik, dvs. regelændringerne, kan kun i mindre grad forklare udviklingen i forskelsbeløbene fra 1994 til 1997. Af den konstaterede stigning på ca. 325 kr. (i fastholdt indkomstniveau) i det gennemsnitlige forskelsbeløb kan ca. 120 kr. henføres til virkningerne af ændrede regler, mens resten skyldes andre faktorer. Betydningen af regelændringerne for udviklingen i andelen med forskelsbeløb under 500 kr. er endnu mindre. Af faldet fra ca. 11 til ca. otte pct. kan kun ca. 0,4 pct.enhed henføres til virkningerne af ændrede regler, mens resten af faldet skyldes andre faktorer, herunder ændringer i be-

skæftigelsessammensætningen og befolkningens aldersfordeling.

Generelt har ændringer i reglerne fra 1993 og frem til 2002, inkl. besluttede skatteændringer efter 1997, medført en forøgelse af forskelsbeløbene. Det gennemsnitlige forskelsbeløb (i fastholdt indkomstniveau) er ca. 600 kr. større med reglerne i 2002 end med reglerne i 1993. Resultatet er fremkommet ved at beregne forskelsbeløbene under de forskellige regelsæt, men med samme indkomst- og arbejdsmarkedsforhold, jf. anm. til tabel 2. Ændringerne har påvirket alle indkomstgrupper, så forskelsbeløbene er blevet hævet generelt, og andelen med små forskelsbeløb er reduceret.

Fortegnet på regelændringernes (begrænsede) betydning er ikke overraskende, og afspejler lavere marginalsatser og effekten af tidsforsinkelse mv. i satsreguleringen af overførslerne.

Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at de meget omfattende ændringer af særligt skattereglerne, der har fundet sted siden 1993, trods alt ikke har større effekter på forskelsbeløbenes størrelse, end det er tilfældet. Dette er delvis en indikation af, at det er begrænset, hvor meget forskelsbeløbene kan påvirkes ved hjælp af generelle skatteinstrumenter. Skattereformerne har imidlertid som primært sigte haft en sænkelse af marginalsatserne, tilpasning af kapitalindkomstbeskatningen samt sikring af indkomstfordelingen.

Konklusion

Vi ved i dag meget mere om incitamenternes størrelse end tidligere, herunder om muligheden for at påvirke incitamenterne med generelle økonomiske instrumenter og om sammenhængen mellem incitamenterne og indkomstmobiliteten på arbejdsmarkedet.³⁾ Der er stof til en lang række yderligere analyser på grundlag af den metodik og det datamateriale, der allerede er udviklet. Det største udestående er imidlertid at opnå større viden om, hvordan disse incitamenter påvirker den faktiske adfærd. Bl.a. Forskningsenhedens undersøgelser har allerede bidraget med nogen viden herom. Men der er stadig mange huller i vores viden om adfærd, og der er således nok at tage fat på for alle, der interesserer sig for forskningen på området.

Noter

- 1) Offentliggjort i *Arbejde, incitamenter og ledighed*. 1998. Redigeret af Nina Smith med bidrag af Peter Jensen, Peder J. Pedersen og Søren Pedersen. Aarhus Universitetsforlag. Århus.
- 2) Helt præcist er der anvendt en stikprøve fra IDA – integreret database for arbejdsmarkedet – udvidet med data samt husstandsmedlemmer fra en række af Danmarks Statistiks personregistre.
- 3) Jf. afsnit 4.5 i *FR 2001*, kap. 4.

Forskningen i Velfærd og incitamenter i RFF

Projektet i Rockwool Fondens Forskningsenhed blev indledt allerede i starten af 1990'erne. Det skete med en komparativ gennemgang af den faktiske viden om samspillet mellem skatter og indkomstoverførsler på den ene side og befolkningens arbejdsudbud på den anden. Herefter fulgte to undersøgelser på danske forhold, hvor nyindsamlede interviewdata blev kombineret med registerdata.

Formålet med undersøgelserne, hvor den seneste blev gennemført i 1996, var at afdække befolkningens økonomiske incitamenter til at arbejde. Fra de ti års forskning i incitamenterne kan nævnes følgende publiceringer:

Arbejdslyst og velfærd – en umulig cocktail?

Af Gunnar Viby Mogensen. Med bidrag af Karen Jespersen, Jes Lunde, Mogens Lykketoft og Anders Fogh Rasmussen (Spektrum. København)

Welfare and Work Incentives. A North European Perspective

Redigeret af A.B. Atkinson og Gunnar Viby Mogensen. Med bidrag af A.B. Atkinson, Richard Blundell, Björn Gustafsson, Anders Klevmarken, Peder J. Pedersen og Klaus Zimmermann (Oxford University Press)

Work Incentives in the Danish Welfare State. New Empirical Evidence

Redigeret af Peder J. Pedersen og Nina Smith med bidrag af Søren Brodersen, Lisbeth Pedersen, Peder J. Pedersen, Søren Pedersen og Nina Smith (Aarhus Universitetsforlag)

Hvad driver værket? Om sammenhængen mellem socialpolitik, skattelovgivning og arbejdsudbud i dagens Danmark

Redigeret af Gunnar Viby Mogensen (Spektrum. København)

Beskæftiget – ledig – på efterløn. Hvor bevæger det danske arbejdsmarked sig hen – og hvordan opleves det af dets aktører?

Redigeret af Gunnar Viby Mogensen med bidrag af Peder J. Pedersen, Søren Pedersen og Nina Smith og med kommentarer og vurderinger af Lars Andersen, Carsten Koch og Richard B. Larsen (Spektrum. København)

Arbejde, incitamenter og ledighed

Redigeret af Nina Smith med bidrag af Peter Jensen, Peder J. Pedersen, Søren Pedersen og Nina Smith (Aarhus Universitetsforlag)

Kan det betale sig at arbejde? Danskernes arbejdsudbud i 90'ernes velfærdsstat

Af Bent Jensen (Spektrum. København)

Rockwool Fondens Forskningsenhed: Publiceringer på engelsk

Time and consumption, *ed. by Gunnar Viby Mogensen. (Statistics Denmark. 1990).*

Solidarity or Egoism? *by Douglas A. Hibbs. (Aarhus University Press. 1993).*

Danes and Their Politicians, *by Gunnar Viby Mogensen. (Aarhus University Press. 1993).*

Welfare and Work Incentives. A North European Perspective, *ed. by A.B. Atkinson and Gunnar Viby Mogensen. (Oxford University Press. 1993).*

Unemployment and Flexibility on the Danish Labour Market, *by Gunnar Viby Mogensen. (Statistics Denmark. 1994).*

On the Measurement of a Welfare Indicator for Denmark 1970-1990, *by Peter Rørmose Jensen and Elisabeth Møllgaard. (Statistics Denmark. 1995).*

Work Incentives in the Danish Welfare State: New Empirical Evidence, *ed. by Gunnar Viby Mogensen. With contributions by Søren Brodersen, Lisbeth Pedersen, Peder J. Pedersen, Søren Pedersen and Nina Smith. (Aarhus University Press. 1995).*

The Shadow Economy in Denmark 1994. Measurement and Results, *by Gunnar Viby Mogensen, Hans Kurt Kvist, Eszter Körmendi and Søren Pedersen. (Statistics Denmark. 1995).*

Actual and Potential Recipients of Welfare Benefits with a Focus on Housing Benefits, 1987-1992, *by Hans Hansen and Marie Louise Hultin. (Statistics Denmark. 1997).*

The Shadow Economy in Western Europe. Measurement and Results for Selected Countries, *by Søren Pedersen. With contributions by Esben Dalgaard and Gunnar Viby Mogensen. (Statistics Denmark. 1998).*

Immigration to Denmark. International and National Perspectives, *by David Coleman and Eskil Wadensjö. With contributions by Bent Jensen and Søren Pedersen. (Aarhus University Press. 1999).*

Nature as a Political Issue in the Classical Industrial Society: The Environmental Debate in the Danish Press from the 1870s to the 1970s, *by Bent Jensen (Statistics Denmark. 2000).*

Rockwool Fondens Forskningsenhed. Publiceringer på dansk 1999, 2000 og 2001

Indvandringen til Danmark. Internationale og nationale perspektiver
Af David Coleman og Eskil Wadensjö med bidrag af Bent Jensen og Søren Pedersen. (Spektrum. København. 1999).

Kan det betale sig at arbejde? Danskernes arbejdsudbud i 90'ernes velfærdsstat
Af Bent Jensen. (Spektrum. København. 1999).

Integration i Danmark omkring årtusindskiftet. Indvandrernes møde med arbejdsmarkedet og velfærdssamfundet
Redigeret af Gunnar Viby Mogensen og Poul Chr. Matthiessen med bidrag af Olaf Ingerslev, Claus Larsen, Hans Jørgen Nielsen, Niels-Kenneth Nielsen, Søren Pedersen, Marie Louise Schultz-Nielsen og Eskil Wadensjö. (Aarhus Universitetsforlag. 2000).

Hvor købes bøgerne?

Bøgerne fra Spektrum og Aarhus Universitetsforlag kan købes hos boghandlerne, mens bøgerne i kommission hos Danmarks Statistik sælges via denne institution på tlf. 39 17 30 20.

Rockwool Fondens Forskningsenhed. Nyhedsbrev (ISSN 1396-1217) udgives for at informere offentligheden om resultaterne af den løbende forskning i Enheden, herunder også stof af almindelig nyhedsmæssig værdi. Nyhedsbrevet er ikke ophavsretligt beskyttet og må frit citeres eller kopieres med fornøden kildeangivelse.

Ansvarshavende redaktører: Forskningschef Gunnar Viby Mogensen og souschef Bent Jensen. Forskningsenhedens øvrige medarbejdere er: Forskningsassistent Helle Jensen, forskningsmedarbejder Claus Larsen, sekretær Hanne Lykke, forskningsassistent Niels-Kenneth Nielsen, forsker Søren Pedersen, forskningsassistent Christian Scheuer, forsker Marie Louise Schultz-Nielsen og forskningsassistent Sebastian Stenderup.

Evt. praktiske spørgsmål i forbindelse med nyhedsbrevet besvares af Hanne Lykke på tlf. 39 17 38 32. Fax: 39 20 52 19. Adresse: Sejrgade 11, 2100 København Ø. E-post: rff@rff.dk. Hjemmeside: www.rff.dk

Mislykket integration? Indvandrernes møde med arbejdsmarkedet og velfærdssamfundet
Af Gunnar Viby Mogensen og Poul Chr. Matthiessen med kommentarer og vurderinger af Marianne Jelled. (Spektrum. København. 2000).

De fremmede i dansk avisdebat fra 1870'erne til 1990'erne
Af Bent Jensen. (Spektrum. København. 2000).

Borgerne og lovene II. Danskernes forhold til landets love
Af Sanne Lund Clement. (Aalborg Universitet. 2001).

Kan land med lov bygges? Danskernes lovmoral
Af Bent Jensen. (Spektrum. København. 2001).